

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Malin Gustavsson

Den materiella editionens möjligheter och begränsningar

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Peter Westberg

Termin för examen: Period 1 HT2020

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRORD	5
FÖRKORTNINGAR	6
1 INLEDNING	7
1.1 Bakgrund	7
1.2 Syfte och frågeställningar	8
1.3 Avgränsningar	9
1.4 Metod, perspektiv och material	11
1.5 Forskningsläget	13
1.6 Disposition	15
2 EDITION	16
2.1 Inledning	16
2.2 Förutsättningar för bifall till ett yrkande om processuell edition	16
2.2.1 Introduktion	16
2.2.2 Skriftlig handling	19
2.2.3 Innehavskrav	20
2.2.4 Idenfitikationskrav	20
2.2.5 Editionssvaranden ska inte åläggas att producera dokument	22
2.2.6 Bevisrelevans	24
2.2.7 Rättslig relevans	26
2.2.8 Proportionalitet	26
2.3 Förutsättningar för bifall till ett yrkande om materiell edition	29
2.3.1 Introduktion	29
2.3.2 Kravet på materiell grund	30
2.3.2.1 Lag	31
2.3.2.2 Äganderätt	31
2.3.2.3 Avtal	31
2.3.2.4 Documentum commune	32
2.3.2.5 Andra tänkbara materiella grunder?	38
2.3.3 Krav på identifikation och bevisrelevans?	40
2.4 Något om verkställighet	44

3	EDITION OCH AVTALSVILLKOR OM INFORMATIONSSÅTKOMST	47
3.1	Inledning	47
3.2	Föremålet för informationsåtkomst	49
3.2.1	Introduktion	49
3.2.2	Ny information	49
3.2.3	Elektroniska handlingar i originalform	55
3.3	Metoden för informationsåtkomst	58
3.3.1	Introduktion	58
3.3.2	Informationsinnehavande part eftersöker	60
3.3.3	Opartisk expert eftersöker och samlar in information	62
3.4	Syftet med informationsåtkomst	66
4	SAMMANFATTANDE KOMMENTARER OCH AVSLUTANDE REFLEKTIONER	70
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	77
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	83

Summary

Access to information is crucial for a party's ability to exercise its rights in a litigation. The gathering of information in the event of a legal dispute is mainly done out of court and requires that the holder of information contributes voluntarily. However, Chapter 38 of the Swedish Code of Judicial Procedure (SCJP) supports, to some extent, gathering of information with the assistance of the court.

The purpose of this essay is to examine and discuss what legal scope for accessing information is inherent within the rule concerning the obligation to produce documents, as regulated in Chapter 38 Section 3 SCJP. The possibilities and limitations of this rule is analyzed in relation to the obligation to produce documents regulated in Chapter 38 Section 2 SCJP as well as the option to bring an action before court for a specific performance claim. Further, special attention is devoted to the question of to what extent parties, through agreements, can determine the scope of the obligation to produce documents. The composition is based on the traditional sources of Swedish law that together with a number of contractual clauses about access to information has formed the basis for the analysis.

A claim for production of documents under Chapter 38 Section 3 SCJP can be made either in a new separate legal process, constituting a claim for specific performance, or – in the same way as a claim for production of documents under Chapter 38 Section 2 SCJP – as a procedural issue in an ongoing case where the matter is something else. The three institutes thus have partly overlapping scopes of application. However, the investigation shows that the conditions for a court to sustain a claim for production of documents under Chapter 38 Section 3 and Section 2 SCJP differs. The obligation to produce documents under Chapter 38 Section 2 SCJP is dependent on a number of requirements to be met, albeit the exact meaning of these requirements seems to be partly unclear. Regarding the obligation to

produce documents under Chapter 38 Section 3 SCJP, my perception is that corresponding requirements, for example concerning the relevance of the requested documents and the proportionality of the order, should not be made. Instead, the application of Chapter 38 Section 3 SCJP presupposes that the plaintiff has a right under civil law, towards the respondent, to obtain or take part of the requested document. Provided that such a right under civil law is present, the difference between the conditions for approval means that the legal scope for access to information is greater within the framework of Chapter 38 Section 3 SCJP than under Chapter 38 Section 2 SCJP. Hence, it follows that parties, by contractually regulating the issue of access to information and thereby creating a sufficient cause of action, can control the possibility of gathering information with the assistance of the court. This means that a party, with a contract as the legal ground, may access information under Chapter 38 Section 3 SCJP that otherwise would not have been possible to exact from the counterparty.

Sammanfattning

Tillgång till information är av avgörande betydelse för en parts möjlighet att tillvarata sin rätt i en domstolstvist. Informationsanskaffningen inför en tvist är i huvudsak utomprocessuell och förutsätter frivillig medverkan från informationsinnehavaren. Rättegångsbalkens regler om editionsplikt möjliggör emellertid i viss mån även informationsanskaffning med domstolens hjälp.

Syftet med denna uppsats är att utreda och diskutera vilket rättsligt utrymme för informationsåtkomst den materiella editionsplikten enligt 38 kap. 3 § RB innebär. Den materiella editionens rättsliga möjligheter och begränsningar analyseras i relation till 38 kap 2 § RB om processuell edition samt alternativet att väcka en civilrättslig fullgörelsetalan. Särskilt fokus ägnas vidare åt frågan om i vilken mån parter genom avtal kan styra över editionspliktens omfattning. Framställningen utgår från de traditionella rättskällorna samt ett antal avtalsklausuler om informationsåtkomst vilka utgjort underlag för analysen.

Ett yrkande om materiell edition enligt 38 kap. 3 § RB kan framställas antingen i en fristående rättegång och utgör då en civilrättslig fullgörelsetalan, eller – i likhet med ett yrkande om processuell edition enligt 38 kap. 2 § RB – som rättegångsfråga inom ramen för en pågående process där saken är något annat. De tre instituten har således delvis överlappande tillämpningsområden. Utredningen visar dock att bifallsförutsättningarna skiljer sig åt mellan ett yrkande om processuell edition och ett yrkande om materiell edition. Den processuella editionsplikten är nämligen villkorad av att en rad olika krav är uppfyllda, låt vara att den exakta innebörden av och höjden på dessa i vissa delar förefaller vara oklar. Avseende den materiella editionsplikten uppfattar jag rättsläget så att motsvarande krav på exempelvis den begärda handlingens relevans och editionsföreläggandets proportionalitet inte bör ställas. Den materiella editionsplikten är istället villkorad av att editionssökanden har en civilrättslig rätt gentemot editions svaranden att utfå eller ta

del av den begärda handlingen. Förutsatt att en sådan civilrättslig grund för anspråket föreligger innebär skillnaden mellan bifallsförutsättningarna att det rättsliga utrymmet för informationsåtkomst är större inom ramen för materiell edition enligt 38 kap. 3 § RB än inom ramen för processuell edition enligt 38 kap. 2 § RB. Härav följer att parter, genom att reglera frågan om informationsåtkomst i avtal och därmed skapa en civilrättslig grund för anspråket, kan styra över möjligheten att komma åt information med domstolens hjälp. Med avtalet som grund kan en part då, med stöd av 38 kap. 3 § RB om materiell editionsplikt, komma åt information som annars inte skulle ha varit möjlig att avtvinga motparten.

Förord

Fyra och ett halvt år går snabbt. När denna uppsats nu får sätta punkt för min studietid är det några som förtjänar ett särskilt tack.

Inledningsvis, stort tack till professor Peter Westberg för att du i egenskap av handledare kommit med värdefulla råd och insiktsfulla kommentarer under författandet av detta examensarbete.

Jag vill även framföra ett stort tack till min familj. Tack för att ni har stöttat mig under hela studietiden, men också påmint mig om att tentor och inlämningar inte är på liv och död. Tack också till Daniel för ditt stöd och din kärlek. Jag lovar att prata mindre om editionsinstitutet framöver.

Sist men inte minst vill jag rikta ett varmt tack till de fantastiska vänner jag fått under min lundatid. Det finns inga andra än er jag hellre hade delat tentastress, festligheter och allt däremellan med!

Uppsala i januari 2021

Malin Gustavsson

Förkortningar

FT	Förvaltningsrättslig tidskrift
HD	Högsta domstolen
JT	Juridisk tidskrift
KFM	Kronofogdemyndigheten
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv, avdelning I
Prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalk (1942:740)
RH	Rättsfall från hovrätterna
SCJP	Swedish Code of Judicial Procedure
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk Juristtidning
TfR	Tidskrift for Rettsvitenskap
UB	Utsökningsbalk (1981:774)

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Det är inte ovanligt att bevisbördan blir utslagsgivande för utgången i ett dispositivt tvistemål; en part som inte uppfyller sin bevisbörda avseende ett avgörande rättsfaktum riskerar att förlora målet.¹ Vissa gånger kan misslyckandet att uppfylla bevisbördan bero på att någon bevisning för det som påstås överhuvudtaget inte existerar. Andra gånger kan orsaken vara bristande tillgång till existerande information vilken kunde ha varit avgörande i bevishänseende eller annars kunde ha hjälpt den förlorande parten att bättre utforma sin talan så att denna skulle ha varit möjlig att leda i bevis. Ansvaret för att skaffa sig den information som behövs för att framgångsrikt utforma sin talan och göra processtaktiska överväganden åligger respektive part. På motsvarande sätt åligger det, enligt 35 kap. 6 § RB, parterna att efterforska, samla in och presentera bevisning. Parternas informationsanskaffande verksamhet är huvudsakligen utomprocessuell.² Det främsta undantaget från vad som nu sagts är reglerna om editionsplikt i 38 kap. RB. Dessa möjliggör för en part att, i en rättegång, få tillgång till vissa skriftliga handlingar från motparten eller tredje man med domstolens hjälp. Editionsinstitutet bygger emellertid på att den informationsbehövande, vid begäran om edition, bland annat har kännedom om informationens existens och kan påvisa dess betydelse som bevis. Det svenska systemet genomsyras således av tanken att var part reder sig själv och någon rätt till lika information – i syfte att tvista på lika villkor – är det inte fråga om.³

Editionsplikt kan vila på processuell eller materiell grund (38 kap. 2 § respektive 3 § RB). I likhet med andra materiella anspråk på fullgörelse kan

¹ Westberg (2013a) s. 371; Hassler (1963) s. 355; Ekelöf m.fl. (2009) s. 78–81.

² Westberg (2010) s. 196 & 474.

³ Westberg (2013a) s. 285 f. Jfr även Westberg (2010) s. 25 f. & Westberg (2020) s. 577–579.

materiell edition göras gällande utan samband med en pågående domstolstvist.⁴ Yrkandet framställs då i en särskild process där editionsfrågan är själva saken, det vill säga en dispositiv tvistemålsprocess.⁵ Regleringen i 38 kap. 3 § RB medger emellertid även att ett yrkande om materiell edition – i likhet med ett yrkande om processuell edition – framställs som rättegångsfråga i en pågående tvist som angår en annan sak än editionsfrågan. I doktrin behandlas materiell edition många gånger i korthet och presenteras närmast som ett alternativ till processuell edition med ett begränsat självständigt syfte och tillämpningsområde.⁶ Vidare är publicerad praxis avseende materiell edition mycket sparsam. Detta skulle kunna tänkas bero på att materiellt grundade informationsanspråk helt enkelt mycket sällan är tvistiga, eller att de tvister som uppkommit avgjorts i skiljeförfarande. Det skulle dock också kunna tas till intäkt just för att 38 kap. 3 § RB om materiell edition i princip saknar självständig funktion i förhållande till 38 kap. 2 § RB om processuell edition och möjligheten att väcka en vanlig fullgörelsetalan.

Vad som nu sagts väcker frågor om huruvida och i vilken utsträckning 38 kap. 3 § RB om materiell edition fyller någon funktion. Vilka rättsliga möjligheter och begränsningar avseende informationsåtkomst följer av institutet? Kan det vara så att bestämmelsen erbjuder outnyttjade möjligheter eller är den egentligen utan vidare praktisk relevans?

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna uppsats är att utreda och diskutera vilka rättsliga möjligheter och begränsningar rättsinstitutet materiell edition – i förhållande till processuell edition och civilrättslig fullgörelsetalan – innebär för en part som har anspråk på att få tillgång till information från sin motpart. Materiell edition förutsätter enligt 38 kap. 3 § RB att anspråket på att ta del av eller utfä

⁴ SOU 1938:44 s. 414; Gärde m.fl. (1949) s. 532; Ekelöf m.fl. (2009) s. 274.

⁵ SOU 1938:44 s. 414; Westberg (2010) s. 199; Westberg (2020) s. 588 f.; Ekelöf m.fl. (2009) s. 274; RH 2016:1.

⁶ Se exempelvis Gärde m.fl. (1949) s. 532; Ekelöf m.fl. (2009) s. 273–275; Lindell (2017) s. 566; Westberg (2010) s. 199 f. Jfr dock Jorstadius (2010–11) s. 851.

en handling har grund i materiell rätt, exempelvis ett avtal.⁷ Uppsatsen fokuserar särskilt på i vilken mån parter genom avtal kan styra över den materiella editionspliktens möjligheter och begränsningar.

För att uppfylla uppsatsens syfte ska följande frågeställningar besvaras:

- Vilka är de rättsliga förutsättningarna för bifall till ett yrkande om processuell edition? Hur vidsträckt är den juridiska möjligheten till informationsåtkomst inom ramen för processuell edition?
- Vilka är de rättsliga förutsättningarna för bifall till ett yrkande om materiell edition?
- I vilken mån kan partsavtal avseende informationsåtkomst rättsligen genomdrivas och verkställas inom ramen för materiell edition?

1.3 Avgränsningar

Uppsatsen behandlar informationsanskaffning inom ramen för det svenska editionsinstitutet i 38 kap. RB, det vill säga informationsanskaffning med domstolens hjälp. Utomprocessuell informationsanskaffning – vilket förutsetts vara den främsta metoden för informationsanskaffning i samband med tvist⁸ – regleras överhuvudtaget inte i rättegångsbalken och berörs därför enbart kortfattat.⁹ Mot bakgrund av uppsatsens särskilda fokus på samspelet mellan edition och avtal behandlar framställningen enbart edition inom ramen för civilprocessen och dispositiva tvistemål. Dispositiva – i motsats till indispositiva – tvistemål är mål där förlikning om saken är tillåten, vilket gäller för så gott som alla förmögenhetsrättsliga mål. I indispositiva mål, såsom familjerättsliga statusprocesser, torde det vara sällsynt att de tvistande parterna har ingått ett avtal om informationsåtkomst.¹⁰ Av naturliga skäl förekommer sådana avtal heller inte i brottmål. Editionsinstitutet används

⁷ SOU 1938:44 s. 414.

⁸ Jfr Westberg (2010) s. 474.

⁹ Se avsnitt 3.3.1.

¹⁰ Se dock NJA 1975 s. 16 där två makar hade träffat avtal om att delta i kroppsundersökning för utrönande av faderskapet till sin dotter. I detta mål om fullgörande av avtalet var faderskapsfrågan emellertid inte föremål för prövning. Avseende skillnaden mellan dispositiva och indispositiva tvistemål, se Ekelöf m.fl. (2016) s. 62.

dessutom endast i mycket begränsad utsträckning inom straffprocessen.¹¹ Följaktligen kommer varken indispositiva tvistemål eller brottmål att behandlas i denna uppsats. Inte heller behandlas skiljeförfarande eller andra alternativa tvistlösningsformer. Vad som sägs om förutsättningar för edition i civilprocesser gäller dock i stora drag även beträffande edition i skiljetvister, låt vara att bedömningen enligt förarbeten och praxis ska vara mer generös i skiljetvister.¹²

Närliggande till bestämmelserna om edition i 38 kap. RB är 39 kap. RB om exhibition och 41 kap. RB om bevisning till framtida säkerhet. Gränsdragningen mellan de olika institutens tillämpningsområden är inte alltid tydlig och kan i vissa fall framstå som överlappande även om de i huvudsak är kompletterande till varandra.¹³ Min avsikt med denna uppsats är emellertid inte att ge en heltäckande bild av rättegångsbalkens regler för inomprocessuell bevisanskaffning. I enlighet med syftesformulering är uppsatsen således i huvudsak avgränsad till att behandla editionsinstitutet. Därutöver behandlas skyldigheten att på begäran framställa en skriftlig förteckning över innehavda bevis (42 kap. 8 § 1 st RB) samt reglerna om sakkunnig (40 kap. RB) i den utsträckning det framstår som relevant för analysen av editionspliktens omfattning.

Uppsatsen är vidare avgränsad till att behandla *privata handlingar*. Allmänna handlingar kan visserligen också bli föremål för editionsplikt enligt 38 kap. 8 § RB. Denna bestämmelse framstår emellertid – särskilt mot bakgrund av uppsatsens fokus på partsöverenskommelsers betydelse för editionsplikten – som mindre relevant att behandla. Slutligen har uppsatsen avgränsats till att behandla privata handlingar som innehas av *svenska subjekt*. Internationella förhållanden lämna således i huvudsak därhän.

¹¹ SOU 2017:100 s. 721; Hjertstedt (2011) s. 414 f.

¹² Se 26 § lagen (1999:116) om skiljeförfarande som hänvisar till 38 kap RB. Jfr Heuman (1999) s. 460–462 & 468–480; prop. 1998/99:35 s. 118; NJA 2012 s. 289 punkt 6.

¹³ Jfr Solna tingsrätt, mål T 7018-07, dom 2008-05-16, s. 8–9 & Svea hovrätt, mål T 5062-08, dom 2009-09-14 kommenterat av Sandström (2009).

1.4 Metod, perspektiv och material

Syftet med denna uppsats har formulerats som att utreda och diskutera vilka rättsliga möjligheter och begränsningar rättsinstitutet materiell edition – i förhållande till processuell edition och civilrättslig fullgörsetalan – innebär för en part som har anspråk på att få tillgång till information från sin motpart. Av syftesformuleringen följer således att framställningen intar ett partsperspektiv. Detta har påverkat såväl uppsatsens innehåll som upplägg på så sätt att den genomgående frågan är om i så fall vilken nytta en part rättsligt sett kan ha av institutet materiell edition. Så som återspeglas i de frågeställningar syftet brutits ner i, kan slutsatser om den materiella editionspliktens betydelse emellertid enbart dras om innehållet i gällande rätt först har kartlagts ur ett rättstillämparperspektiv.¹⁴

I uppsatsens *andra* kapitel beskrivs gällande rätt avseende processuell respektive materiell edition samt, om än mer översiktligt, verkställighet av editionsbeslut. Framställningen har härvid tagit utgångspunkt i de allmänt accepterade rättskällorna lagstiftning, rättspraxis, lagförarbeten och doktrin. Metoden kan i detta hänseende benämnas som rättsdogmatisk.¹⁵ Avseende processuell edition enligt 38 kap. 2 § RB finns ett antal centrala prejudicerande rättsfall som tillsammans med lagtexten utgör grunden för framställningen. Härtill har en mängd doktrin av ledande författare inom det civilprocessuella området beaktats och tillmätts understödande betydelse i fråga om tolkning av lagtext och praxis. I de frågor där uppfattningarna om gällande rätt skiljer sig åt mellan olika författare har styrkan i de skilda resonemangen och argumenten värderats med beaktande av överordnade rättskällor.¹⁶ Avseende materiell edition enligt 38 kap. 3 § RB är praxis

¹⁴ Jfr Olsen (2004), särskilt s. 114 & 136 f., som diskuterar olika former för rättsvetenskap inom ramen för dels ett internt perspektiv (rättstillämparens synsätt), dels ett externt perspektiv (alla andra sätt att diskutera rättsordningen och dess innehåll). Olsen uttrycker att partsföreträdare använder såväl ett internt som externt perspektiv för att skapa en föreställning om hur rättsordningen kan komma att tillämpas.

¹⁵ Sandgren (2018) s. 49 f.; Kleineman (2018) s. 21; Sandgren (2005) s. 649 f.

¹⁶ Jfr Kleineman (2018) s. 28 & 33 angående rättskällornas hierarki. Kleineman poängterar att tyngden av doktrin beror på kraften i de argument som framförs.

däremot begränsad och bestämmelsen har behandlats tämligen sparsamt i såväl förarbeten som doktrin. Av denna anledning har även underrättsavgöranden studerats. I och med att dessa avgöranden inte är prejudicerande har de beaktats med stor försiktighet vid *fastställande* av gällande rätt.¹⁷ I vissa delar har gällande rätt – i bemärkelsen ”den enda korrekta lösningen” på en tolknings- eller tillämpningsfråga – inte heller kunnat fastställas.¹⁸ Utifrån en sådan definition kan man i realiteten knappast ens tala om att det i alla avseenden existerar någon gällande rätt. Om rättsläget framstår som oklart utifrån befintliga rättskällor så finns det inte någon objektiv och överordnad ”sanning” om densamma.¹⁹ Underrättsavgöranden ger emellertid en fingervisning om hur 38 kap. 3 § RB *de facto tillämpas* och förefaller därmed vara av visst intresse ur ett partsperspektiv.²⁰ De argument och resonemang som häri presenterats av parterna respektive domstolen kan vidare bidra till en diskussion om vad som, med utgångspunkt i de vedertagna rättskällorna, framstår som en rimlig tolkning av lagen.²¹

Även uppsatsens *tredje* kapitel syftar till att utreda gällande rätt och ska ses som en påbyggnad på uppsatsens andra kapitel. Framställningen utgår i denna del från ett antal påhittade avtalsklausuler som, mot bakgrund av det för uppsatsen genomgående partsperspektivet, formulerats utifrån vilka ”brister” i lagen som kan tänkas få parter att överväga bättre lösningar genom avtal. Härvid anläggs även ett avtalsperspektiv i och med analysens fokus på om och i vad mån sådana avtalsvillkor – anpassade efter parternas behov – går att genomdriva effektivt inom ramen för materiell edition enligt 38 kap. 3 § RB. Avtalsklausulerna har inte formulerats i syfte att föreslå eller rekommendera lämpliga utformningar av avtalsvillkor. I praktiken bör avtalsskrivning föregås av situationsspecifika överväganden och det bör i normalfallet finnas anledning att förse överenskommelser om informationsåtkomst med genomtänkta undantag. Min avsikt har istället varit att, genom tämligen enkla

¹⁷ Jfr Sandgren (2018) s. 37.

¹⁸ Jfr Sandgren (2018) s. 51 & Westberg (2020) s. 24.

¹⁹ Jfr Sandgren (2005) s. 650 f.

²⁰ Olsen (2004) s. 123.

²¹ Jfr Kleineman (2018) s. 28 & 33.

avtalsklausuler om informationsåtkomst, skapa underlag för reflektioner över utrymmet för olika slags avtal om materiell edition, eller med andra ord: möjliggöra en analys av vilka möjligheter och begränsningar som 38 kap. 3 § RB innebär när avtalsgrundade anspråk på informationsåtkomst görs gällande rättsligt. Här ska påpekas att analysen av naturliga skäl bygger på en språklig tolkning av klausulerna. I ett konkret fall skulle domstolen dock kunna frångå denna till följd av andra situationsspecifika tolkningsdata.²²

Ramen för analysen i kapitel tre utgörs av gällande rätt såsom den har beskrivits i kapitel två och analysen vilar således på rättsdogmatisk grund. Avsikten härmed har varit att genom en analys med grund i rättskälrelärens olika delar återspegla hur den materiella editionspliktens omfattning ska uppfattas i konkreta sammanhang.²³ Denna del av arbetet kan således beskrivas som en rättsdogmatisk analys med ett *de lege lata*-perspektiv.²⁴ Utredningen och analysen av gällande rätt i uppsatsens andra och tredje kapitel ligger slutligen till grund för de sammanfattande kommentarer och avslutande reflektioner som presenteras i det fjärde och avslutande kapitlet.

1.5 Forskningsläget

Den materiella editionsplikten enligt 38 kap. 3 § RB har traditionellt tilldragit sig begränsat intresse inom den rättsvetenskapliga forskningen och behandlas många gånger enbart i korthet medan den processuella editionsplikten enligt 38 kap. 2 § RB ges större utrymme. Ett undantag härifrån är Westbergs bok *Anskaffning av bevisning i dispositiva tvistemål*. Westberg behandlar i sin omfattande framställning frågor om informationsanskaffning främst ur ett idéanalytiskt och principiellt perspektiv, men även ur ett rättsdogmatiskt perspektiv där bland annat den svenska processuella och materiella editions-

²² Lehrberg (2020) s. 37–40; Ramberg & Ramberg (2019) s. 179–181; Adlercreutz & Gorton (2010) s. 57–60.

²³ Jfr Kleineman (2018) s. 26.

²⁴ Jfr Kleineman (2018) s. 21–38 (särskilt s. 36–37); Sandgren (2018) s. 49–51.

plikten behandlas närmre.²⁵ Samspelet mellan editionsplikten och partsavtal, vilket är föremål för behandling i denna uppsats, behandlar Westberg särskilt i kapitel J.²⁶ Frågor om verkningarna av avtalsvillkor om tillgången till processmaterial, exempelvis avtal om materiell edition, behandlar Westberg vidare i sin bok *Konflikt och Kontrakt*. I enlighet med sin titel fokuserar boken – som i skrivande stund nästan fortfarande är varm från tryckeriet – på avtalsvillkor ur ett processrättsligt perspektiv (konfliktlösningsperspektiv).²⁷ Ytterligare ett arbete som behandlar partsavtal om informationsåtkomst är Jorstadius artikel *Inspektion av elektroniskt lagrad information i dispositiva tvistemål – särskilt om materiell edition grundad på inspektionsklausuler* i JT 2010–11. Jorstadius framställning fokuserar på frågan om en särskild avtalskonstruktion benämnd *inspektionsklausul*, enligt vilken en opartisk dataexpert som avtalsparterna utsett ska samla in, granska och genomsöka elektroniskt lagrad information för att sedan överlämna relevant information till parterna i digital form, kan genomdrivas inom ramen för materiell edition. Artikeln kretsar således kring en specifik typ av avtalskonstruktion, men innehåller även vissa mer allmängiltiga resonemang kring den materiella editionsplikten och partsavtal om informationsåtkomst. Varken Westberg eller Jorstadius har emellertid haft för avsikt att mer explicit utreda de yttre gränserna för den materiella editionsplikten i syfte att klargöra vilka möjligheter och begränsningar institutet erbjuder med avseende på informationsanskaffning.

Den processuella editionsplikten enligt 38 kap. 2 § RB har, som nämnts, fått större utrymme i den rättsvetenskapliga forskningen. Exempelvis har Heuman skrivit ett antal artiklar på temat. Särskilt kan artikeln *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del I–II* i JT 1989–90 nämnas. I framställningen behandlar Heuman den processuella editionsplikten ingående i förhållande till såväl civilprocesser som skiljetvister. Några exempel på andra mer allmänna framställningar i processrätt som berör

²⁵ Westberg benämner själv sitt arbete som idéanalytiskt, se Westberg (2010) s. 740. Se även Westberg (2010) s. 18 f.

²⁶ Westberg (2010) s. 181–205.

²⁷ Se Westberg (2020), särskilt del IV kapitel 34.

editionsplikten ur huvudsakligen ett rättsdogmatiskt perspektiv är Gärdes *Nya rättegångsbalken jämte lagen om dess införande : med kommentar*, Ekelöfs m.fl. *Rättegång : fjärde häftet*, Lindells *Civilprocessen : rättegång samt skiljeförfarande och medling* samt Sörboms m.fl. *Rättegångsbalken m.m.*²⁸

1.6 Disposition

Uppsatsen är indelad i fyra kapitel. Efter detta inledande *kapitel 1* följer *kapitel 2* som syftar till att, med utgångspunkt i de traditionella rättskällorna, kartlägga innehållet i gällande rätt avseende den processuella respektive materiella editionsplikten. I fokus för detta kapitel står de två första frågeställningarna, det vill säga frågan om den processuella editionspliktens omfattning samt förutsättningarna för bifall till ett yrkande om materiell edition. Denna del av uppsatsen utgör vidare grunden för analysen i det därefter följande kapitlet. I *kapitel 3* analyseras den materiella editionens yttre ramar med hjälp av avtalskonstruktioner om informationsanskaffning som avser att ”utmana” editionsinstitutet, såsom det beskrivits i kapitel 2, med avseende på föremålet och metoden för samt syftet med informationsåtkomst. Denna del av uppsatsen behandlar således främst den tredje frågeställningen. I *kapitel 4* presenterar jag slutligen, med utgångspunkt i de tidigare kapitlen, några sammanfattande kommentarer och avslutande reflektioner avseende vilka möjligheter och begränsningar rättsinstitutet materiell edition innebär för en part som har anspråk på informationsåtkomst från sin motpart.

²⁸ Gärde m.fl. (1949) s. 526–534; Ekelöf m.fl. (2009) s. 262–273; Lindell (2017) s. 561–566 samt den tidigare upplagan Lindell (2003) s. 443–452 & 601–610; Sörbom m.fl. (2020) kommentarer till 38 kap. RB.

2 Edition

2.1 Inledning

Som framgått redan i uppsatsens första kapitel erbjuder 38 kap. RB om skriftligt bevis en möjlighet till informationsanskaffning genom editionsinstitutet. I detta andra kapitel ska förutsättningarna för bifall till ett yrkande om processuell edition (avsnitt 2.2) respektive materiell edition (avsnitt 2.3) behandlas. Syftet med denna del av uppsatsen är att undersöka editionspliktenens gränser med utgångspunkt i vad som framhålls i rättskällorna. Slutligen behandlas i korthet reglerna för verkställighet av editionsplikt (avsnitt 2.4).

2.2 Förutsättningar för bifall till ett yrkande om processuell edition

2.2.1 Introduktion

Den processuella editionsplikten regleras i 38 kap. 2 § RB. Bestämmelsen föreskriver att den som innehar en skriftlig handling, vilken kan antas äga betydelse som bevis, är skyldig att förete handlingen. Denna skyldighet gäller emellertid inte för yrkeshemligheter eller minnesanteckningar, om inte synnerliga skäl för handlingens företeende finns.²⁹ Vidare är uppgifter som advokater och vissa andra befattningshavare blivit anförtrödda i sin yrkesutövning undantagna från den processuella editionsplikten, om inte annat stadgas i lag eller den klient som handlingen angår samtycker till handlingens företeende.³⁰

²⁹ Se 38 kap. 2 § 2 & 3 st RB med hänvisning till 36 kap. 6 § RB.

³⁰ Se 38 kap. 2 § 2 RB med hänvisning till 36 kap. 5 § RB. Det är oklart om bestämmelsen utgör hinder för bifall till ett editionsyrkande riktat mot en advokat om yrkandet avser en handling som överlämnats till denne av en klient, men som upprättats före och utan samband med klientens kontakt med advokaten. Se härom NJA 1977 s. 403 (avseende straff-processuella tvångsmedel), Westberg (2010) s. 709 f. samt Sörbom m.fl. (2020) kommentar

För bifall till ett editionsyrkande krävs att en rad olika förutsättningar är uppfyllda: yrkandet ska avse en av editionssökanden *identifierad, skriftlig handling* som *innehåller* av editionssvaranden och som kan antas ha *bevisrelevans* samt *rättslig relevans* i prövningen. Slutligen ska editionsplikten vara *proportionerlig*. Vissa av dessa förutsättningar framgår direkt av lagtexten, medan andra kan utläsas ur praxis och doktrin.³¹ Det åligger editionssökanden att åberopa och bevisa sådana faktiska förhållanden som gör att förutsättningarna är uppfyllda i det enskilda fallet.³² Regleringen ger på detta sätt uttryck för en avvägning mellan parternas intressen: editionssökanden har visserligen möjlighet att komma åt motpartens handlingar med domstolens hjälp, men de uppställda kraven för bifall verkar begränsande och hindrar en alltför generös insyn i editionssvarandens förhållanden.³³ För det fall att editionssvaranden bestrider ett editionsyrkande finns dock, enligt 38 kap. 4 § RB, möjlighet att begära ett så kallat editionsförhör. Det finns olika uppfattningar om hur långt ett editionsförhör får sträcka sig. En tolkning är att editionsförhöret utgör ett hjälpmedel inom ramen för ett enskilt editionsyrkande och därvid syftar till att klargöra vem som är innehavare av en viss angiven handling.³⁴ En annan mer långtgående tolkning är att editionsförhöret även kan syfta till att identifiera handlingar och utreda vilka handlingar som har bevisrelevans för redan åberopade – eller enligt en ännu mer långtgående tolkning även ännu ej åberopade – rättsfakta.³⁵

Ytterligare ett hjälpmedel för en part som eftersöker tvisterelevant information är möjligheten att, enligt 42 kap. 8 § 1 st in fine RB, under förberedelsen

till 38 kap. 2 § RB. I vilket fall bör ett editionsyrkande med framgång kunna riktas mot klienten, se avsnitt 2.2.3 nedan inklusive not 51.

³¹ Se ordalydelsen i 38 kap. 2 § RB, samt exempelvis NJA 2014 s. 651 punkt 6–11, Ekelöf m.fl. (2009) s. 263–269; Sörbom m.fl. (2020) kommentar till 38 kap. 2 § RB; Borgström (2020) avsnitt 2.1 Editionsförutsättningar.

³² Thornefors (2014) avsnitt 2 Rättsläget.

³³ Jfr Heuman (1989–90 I) s. 25; Westberg (2013b) s. 448.

³⁴ Lindell (2017) s. 562; Sörbom m.fl. (2020) kommentar till 38 kap. 4 § RB; Westberg (2010) s. 523; Ekelöf m.fl. (2009) s. 267.

³⁵ Rudvall (2007) s. 150–160; Gärde m.fl. (1949) s. 533; Thornefors (2014) avsnitt 2 Rättsläget; Sörbom m.fl. (2020) kommentar till 38 kap. 4 § RB; Westberg (2010) s. 522–526; Heuman (1989–90 I) s. 16–22. Jfr. SOU 1938:44 s. 414 f.

begära en skriftlig förteckning från motparten över vilka skriftliga bevis denne innehar. Språkligt sett omfattar denna uppgiftsskyldighet bevis som är såväl förmånliga som oförmånliga för innehavaren. I motsats till vad som gäller avseende editionsplikten så förutsätter uppgiftsskyldigheten enligt 42 kap. 8 § 1 st in fine RB inte att den begärande parten preciserar vilka handlingar som avses. Informationen som parten får enligt den nu nämnda regeln kan därmed nyttjas för att uppfylla bifallsförutsättningarna för en begäran om edition.³⁶ Regelns faktiska betydelse är emellertid oklar då den sällan förefaller tillämpas i praxis, knappast kommenteras i förarbetena till rättegångsbalken och är sparsamt behandlad i doktrin.³⁷ Vissa menar att regeln i princip är obsolet och inte alls avsedd att skapa en så långtgående upplysningsskyldighet som den ger uttryck för,³⁸ medan andra spekulerar kring att den möjliggör en mer omfattande bevisefterforskning.³⁹

Sammanfattningsvis är det oklart var den yttre gränsen för möjligheten till efterforskning av information med stöd av 38 kap. 4 § och 42 kap. 8 § RB egentligen går.⁴⁰ En närmre utredning av dessa frågor faller emellertid utanför syftet med denna uppsats, varför jag här nöjer mig med denna korta redogörelse. I det följande ska istället de ovan nämnda förutsättningarna för bifall till ett yrkande om processuell edition var för sig utredas mer ingående. Som kommer att framgå hänger dock vissa av kraven nära ihop, exempelvis genom att identifikation är nödvändigt för att domstolen ska kunna bedöma bevisrelevansen.

³⁶ Heuman (2009) s. 220.

³⁷ Westberg (2010) s. 588–591; Lindell (2003) s. 444–448; Rudvall (2007) s. 146 f. Se dock Andersson (2020) som behandlat regeln mer utförligt.

³⁸ Se exempelvis Lindblom (1996) s. 820 inklusive not 95; Lindell (2003) s. 444. Se även Svea hovrätt, mål 5508-01, beslut 2001-09-10, där hovrätten avslog ett yrkande enligt 42 kap. 8 § 1 st RB med hänvisning till att editionskäranden synes ha varit på en fishing expedition, vilket inte står i överensstämmelse med rättegångsbalkens systematik och försiktiga attityd till bevisefterforskning.

³⁹ Se exempelvis Jorstadius (2010–11) s. 852. Andersson (2020) menar att bestämmelsen, i och med ett krav på bevisbetydelse, inte möjliggör renodlad bevisefterforskning men att de handlingar som omfattas av uppgiftsplikten kan vara tidigare okända för den informations-sökande parten samt även innehålla bevisning av relevans för både åberopade och icke-åberopade grunder (se särskilt s. 274–276). Rudvall (2007) s. 145–150 menar att bestämmelsen i teorin medger bevisefterforskning men att den framstår som tämligen verkningslös i och med att den inte är särskilt sanktionerad.

⁴⁰ Westberg (2010) s. 522.

2.2.2 Skriftlig handling

Av 38 kap. 2 § RB framgår uttryckligen att processuell edition endast omfattar *skriftliga handlingar*. Denna formulering har under en längre tid gett upphov till diskussioner om hur editionsinstitutet ska förhålla sig till datalagrad information, vilket i många fall utgör formen för merparten av en parts information.⁴¹ Begreppet skriftlig handling har nämligen traditionellt sett åsyftat papper eller annat fysiskt föremål på vilket intellektuellt innehåll uttryckts genom skrift.⁴² I NJA 1998 s. 829 klargjorde HD att datalagrad information omfattas av den processuella editionsplikten.⁴³ Frågan om i vilken form sådan information ska företes diskuterades emellertid inte av domstolen som i det aktuella fallet ålade editionsvaranden att förete en utskrift av informationen. I NJA 2020 s. 373 tog HD på nytt upp ett mål om edition av en elektronisk handling och klargjorde härigenom att ett editionsföreläggande kan avse datalagrade handlingar i dess digitala form.⁴⁴ Utgångspunkten bör, enligt HD, vara att datalagrad information som är föremål för edition ska tillhandahållas i det format som innehavaren själv lagrar informationen i.⁴⁵ Vid beslut om formen för tillhandahållandet i det enskilda fallet menar HD dock att det åligger domstolen att göra en avvägning mellan parternas intressen. Denna prövning kan resultera i att den efterfrågade datalagrade informationen ska tillhandahållas i sitt ursprungsformat, i ett annat för informationstypen vedertaget format för lagring, användning eller överföring, alternativt i pappersform.⁴⁶

⁴¹ Ekelöf m.fl. (2009) s. 254; Perhard (2007–08) s. 395; NJA 2020 s. 373 punkt 13. Avseende den debatt som förts se även Jorstadius (2010–11) s. 849; Westberg (2010) s. 451 f. och 408 not 42; Heuman (2006) s. 250.

⁴² Ekelöf m.fl. (2009) s. 256; Sörbom m.fl. (2020) kommentaren till 38 kap. RB under rubriken Inledning; Kallenberg (1933) s. 790–799; NJA 2020 s. 373 punkt 13.

⁴³ Tingsrätten, vars bedömning HD instämde i, definierade skriftlig handling som lagrad information vilken är läsbar med eller utan tekniskt hjälpmedel.

⁴⁴ NJA 2020 s. 373 punkt 14.

⁴⁵ NJA 2020 s. 373 punkt 17. Denna utgångspunkt ligger i linje med 38 kap. 1 § RB som föreskriver att handlingar bör företes i originalform.

⁴⁶ NJA 2020 s. 373 punkt 16–18. Lagändringar i samma riktning som HD:s prejudikat föreslogs av beslagsutredningen i SOU 2017:100 s. 751 f. Jag återkommer till intresseavvägningen i avsnitt 2.2.8 nedan.

2.2.3 Innehavskrav

Att ett editionsyrkande endast kan bifallas om editionssvaranden innehar de skriftliga handlingar som yrkandet omfattar framgår direkt av ordalydelsen i 38 kap. 2 § RB. Det framstår vidare som tämligen självklart att den som inte innehar en handling inte skäligen kan åläggas att lämna ut densamma. Ett yrkande om processuell edition kan riktas mot innehavaren oavsett om denne är tredje man eller editionssökandens motpart i den pågående process som yrkandet framförs i.⁴⁷ En handling kan vidare innehas av flera personer gemensamt, med följderna att ett editionsyrkande ska riktas mot samtliga.⁴⁸ Innehavskravet är uppfyllt om editionssvaranden har tillgång till den begärda handlingen på ett fysiskt eller jämförbart sätt.⁴⁹ Att någon annan än innehavaren har rättigheter till handlingen, eller att innehavaren har gjort åtaganden beträffande handlingen i förhållande till någon annan, kan principiellt inte begränsa innehavarens processuella skyldighet att förete handlingen.⁵⁰ Den som äger eller förfogar över en handling bör vidare anses vara innehavare även om denne inte fysiskt innehar handlingen. En motsatt ordning skulle möjliggöra för ägaren att hindra ett editionsföreläggande genom att lämna över handlingen till någon annan.⁵¹

2.2.4 Idenfikationskrav

För att nå framgång med ett yrkande om processuell edition krävs det att editionssökanden i tillräcklig grad preciserar vilka handlingar som avses.

⁴⁷ Se lydelse i 38 kap. 2 § RB; SOU 1938:44 s. 412 f.; Ekelöf m.fl. (2009) s. 260.

⁴⁸ Heuman (1989–90 I) s. 23; SOU 2017:100 s. 846.

⁴⁹ Högsta domstolen, mål Ö 4643-19, beslut 2020-07-10 punkt 10; Westberg (2010) s. 590.

⁵⁰ Sörbom m.fl. (2020) kommentar till 38 kap. RB under rubriken Inledning; Westberg (2010) s. 680 f.; Högsta domstolen, mål Ö 4643-19, beslut 2020-07-10 punkt 12. I det aktuella fallet hade editionssvaranden (ett bolag) invänt att denne inte var att anse som innehavare av den begärda handlingen. Handlingen hade upprättats av och ägdes av ett annat bolag, men fanns i editionssvarandens besittning. Enligt ett avtal mellan editionssvaranden och det andra bolaget saknade editionssvaranden rätt att bestämma över handlingen och hade vidare ålagts yppandeförbud rörande dess innehåll. HD fann att editionssvaranden var innehavare av handlingen i den mening som avses i 38 kap. 2 § RB. Se även NJA 1981 s. 791 och NJA 1992 s. 307.

⁵¹ Heuman (1989–90 I) s. 23; Ekelöf m.fl. (2009) s. 266 f. En praktiskt relevant följd av detta är att en part inte med framgång kan ”gömma” handlingar genom att överlämna dem till sin advokat.

Syftet med detta krav är att ett editionsföreläggande ska ge klara besked till editions svaranden om vad vederbörande är skyldig att överlämna.⁵² Oprecisa editionsförelägganden blir också problematiska i förhållande till frågor om fullgörelse och verkställighet. Heuman uppmärksammar vidare att vaga och omfattande editionsförelägganden bör undvikas av kostnads- och arbets- skäl.⁵³ Dessa aspekter förefaller dock i praktiken tillmätas mindre betydelse.⁵⁴

Ett alltför strängt identifikationskrav skulle i många fall göra det omöjligt för editions sökanden att få ut någon handling; editions sökanden har i allmänhet inte kännedom om exakt hur många handlingar som innehåller den relevanta informationen eller vilka beteckningar dessa handlingar har hos motparten.⁵⁵ I den mån en handling inte kan identifieras exakt kan identifikationskravet därför uppfyllas genom att editions sökanden anger en viss kategori av handlingar eller preciserar sin begäran genom ett noga beskrivet bevisstema.⁵⁶ I praxis synes domstolarnas bedömningar av huruvida editions sökanden har uppfyllt identifikationskravet utgå från frågan om editions sökanden utifrån yrkandet bör kunna förstå vilka handlingar som efterfrågas.⁵⁷ Heuman har vidare tolkat NJA 1959 s. 230 som att kravet på att editions sökanden identifierar de handlingar som begärs endast föreligger under vissa angivna förhållanden.⁵⁸ Fallet rörde fastställande av arvode för förmyndare. Den omyndige yrkade genom advokat att förmyndaren skulle åläggas att lämna ut en mängd olika handlingar. HD ogillade yrkandet med motivationen att samtliga de handlingar som editions yrkandet omfattade uppenbarligen inte

⁵² Westberg (2013a) s. 293; Heuman (1989–90 I) s. 6 f.; Ekelöf m.fl. (2009) s. 264.

⁵³ Heuman (1989–90 I) s. 7 f.

⁵⁴ Heuman (1989–90 I) s. 8. Se avsnitt 2.2.8 nedan och där gjorda hänvisningar.

⁵⁵ NJA 1998 s. 590 I; Heuman (1989–90 I) s. 6–7; Ekelöf m.fl. (2009) s. 263.

⁵⁶ NJA 1998 s. 590 I och II; NJA 1953 s. 19; Ekelöf m.fl. (2009) s. 263 f. I NJA 1998 s. 590 I ansåg majoriteten i HD att ett yrkande om processuell edition avseende en kreditakt med dess innehåll uppfyllde kravet på identifikation. I NJA 1998 s. 590 II blev utgången den motsatta. Editions sökandens yrkande omfattade i detta fall *all skriftlig dokumentation angående de i målet aktuella krediterna där hon anges som gäldenär och borgensman*. HD ansåg inte att yrkandet uppfyllde kravet på identifikation utan menade att bevisstemat – att styrka ett avtals oskälighet enligt 36 § avtalslagen – var alltför vidsträckt och att handlingarna inte heller på annat sätt hade specificerats i erforderlig mån.

⁵⁷ NJA 1998 s. 590 I; RH 1997:18. Se även Heuman (1989–90 I) s. 7 & 46 som anser att innebörden av identifikationskravet är att *”adressaten och domstol rimligen bör förstå, vilken prestation som avses med åläggandet”*.

⁵⁸ Heuman (1989–90 I) s. 12.

kunde vara av betydelse som bevis vid fastställandet av förmyndarnas arvoden. Domstolen betonade vidare att editionssökanden enligt utredningen hade god inblick i förmyndarförvaltningen, men trots detta inte närmre preciserat vilka handlingar hon ansåg vara av relevans eller vilka omständigheter handlingarna skulle styrka.⁵⁹

2.2.5 Editionssvaranden ska inte åläggas att producera dokument

Som utgångspunkt omfattar editionsplikten enbart handlingar som existerar vid tidpunkten för begäran; editionssvaranden ska inte åläggas att producera ny bevisning. Detta kan sägas följa av såväl innehavskravet⁶⁰ som identifikationskravet.⁶¹ Ett editionsföreläggande kan ju knappast avse en bestämd och identifierad handling som innehas av editionssvaranden om handlingen ifråga inte existerar. Som framgått har identifikationskravet dock inte upprätthållits strikt i praxis, vilket har skapat utrymme för att låta ett editionsföreläggande omfatta information som inte går att identifiera till en viss handling. Det finns exempel på att en editionssvarande ålagts att producera en ny handling genom sammanställning av information och i vissa fall även få uppgifterna bestyrkta av expertis.⁶² Som yttre gräns i detta avseende har angetts att ett editionsföreläggande inte får vara sådant att editionssvarandens uppfyllande av detsamma kräver en *alltför* kvalificerad hantering av material.⁶³ Bara det att en omfattande arbetsinsats krävs av editionssvaranden utgör dock inte hinder för att meddela ett editionsföreläggande.⁶⁴ Såväl Heuman som Ekelöf m.fl. framhåller att editionsplikten inte sträcker sig så långt att någon kan åläggas att skapa ny information eller göra en så kvalificerad bearbetning eller sortering av tillgängligt material att

⁵⁹ NJA 1959 s. 230.

⁶⁰ Innehavskravet behandlas i avsnitt 2.2.3 ovan.

⁶¹ Identifikationskravet behandlas i avsnitt 2.2.4 ovan.

⁶² Se exempelvis NJA 1953 s. 19; NJA 1998 s. 829; Hovrätten över Skåne och Blekinge, mål Ö 2851-01, beslut 2002-09-10; Hovrätten för Övre Norrland, mål Ö 862-05, beslut 2006-02-03.

⁶³ Hovrätten över Skåne och Blekinge, mål Ö 2851-01, beslut 2002-09-10; NJA 1998 s. 829.

⁶⁴ Se exempelvis NJA 1998 s. 829 & NJA 2014 s. 651.

skyldigheten får karaktären av ett sakkunniguppdrag.⁶⁵ Skyldighet att utföra ett sådant uppdrag föreligger nämligen enbart efter ett frivilligt åtagande (40 kap. 4 § RB). Detta frivillighetsrekvisit får, enligt NJA 1963 s. 72, inte kringgås genom tillämpning av 38 kap. 2 § RB. Westberg, med vem Hjertstedt instämmer, framför däremot att sammanställning och sortering av befintlig information visserligen kan kräva en sorts intellektuell insats, men att det inte är ett sakkunniguppdrag jämlikt 40 kap. RB om inte uppdraget även omfattar en analys av underlaget.⁶⁶ Detta ligger i linje med Edelstams konstaterande att gränsdragningsproblem mellan skriftliga bevis enligt 38 kap. RB och sakkunnigbevis enligt 40 kap. RB uppstår först om det är fråga om en skriftlig utsaga som ”rör tillförande eller tillämpning av särskilda erfarenhetssatser”.⁶⁷ Meningsskiljaktigheterna till trots tycks det i vart fall råda enighet om att det inte går ange någon exakt gräns mellan de intellektuella insatser som faller inom respektive utanför editionsplikten.⁶⁸ Istället åligger det domstolen att göra bedömningen i det konkreta fallet.⁶⁹

I likhet med Westberg och Hjertstedt menar jag att även om editions-svaranden skulle behöva anlita en dataexpert för att sortera fram och sammanställa den datalagrade information som omfattas av ett editionsföreläggande, så bör uppdraget inte anses ha karaktären av ett sakkunniguppdrag.⁷⁰ Innebörden av ett sakkunniguppdrag är, enligt 40 kap. 1 § RB, att någon uppdragsgivare att ställa sin särskilda fackkunskap till förfogande för prövning av viss fråga i rättegång.⁷¹ En distinktion måste härvid göras mellan att en person med särskild sakkunskap använder sin sakkunskap för att leta reda på och sammanställa befintlig information (sammanställningen är bevismedlet), och att personen delger domstolen sin sakkunskap – för domstolen ny kunskap –

⁶⁵ Ekelöf m.fl. (2009) s. 268; Heuman (1989–90 I) s. 8; Heuman (1999–00) s. 153. Jfr även prop. 2008/09:67 s. 102 där det skrivs att innehavaren ”kan vara skyldig att utföra *en del arbete* [min kursivering] för att sortera fram uppgifterna ut skilda handlingar”.

⁶⁶ Westberg (2010) s. 411–414; Hjertstedt (2011) s. 431 f.; Hjertstedt (2012–13) s. 959.

⁶⁷ Edelstam (1991) s. 212.

⁶⁸ Westberg (2010) s. 413; Ekelöf m.fl. (2009) s. 268; Heuman (1999–00) s. 153; Heuman (1989–90 I) s. 8 f.; SOU 2017:100 s. 752; Edelstam (1991) 211–216.

⁶⁹ SOU 2017:100 s. 752; Westberg (2010) s. 413.

⁷⁰ Se Westberg (2010) s. 409–414 & 544; Hjertstedt (2011) s. 431 f.; Hjertstedt (2012–13) s. 959.

⁷¹ För en ingående studie av sakkunnigbeviset hänvisas till Edelstam (1991).

avseende hur den befintliga informationen bör bedömas och vilka slutsatser som kan dras av denna (den sakkunnige är bevismedlet).⁷² Kännetecknande för sakkunnigbeviset är alltså att det tillför och tillämpar särskilda erfarenhetsatser vilka gör det möjligt att dra slutsatser om fakta i målet, exempelvis avseende vilket bevisvärde ett visst bevisfaktum ska anses ha.⁷³ Att det är tids- och kostnadskrävande för editionssvaranden att uppfylla sin skyldighet kan alltså inte tas till intäkt för att det rör sig om ett sakkunniguppdrag.⁷⁴ Detta bör rimligen gälla oberoende av om editionssvaranden själv har tillräckliga resurser och kunskap för att ta fram informationen, eller om denne anser sig behöva anlita extern expertis. Gränsen mellan ett editionsföreläggande och ett sakkunniguppdrag kan knappast vara beroende av editionssvarandens resurser och kunskap.⁷⁵ Det avgörande för uppdragets karaktär bör istället anses vara i vad mån det förutsätter att ny information produceras genom analys och bedömning av redan existerande information.⁷⁶ Med detta sagt får jag likväl ansluta mig till uppfattningen om att det kan uppstå situationer där gränsen mellan skriftliga bevis och sakkunnigbevis är oklar.⁷⁷

2.2.6 Bevisrelevans

Den processuella editionsplikten omfattar enligt ordalydelsen i 38 kap. 2 § RB enbart handlingar som kan *antas ha betydelse som bevis*. Om innehållet i en handling bara delvis uppfyller detta så kallade krav på bevisrelevans så är det enbart denna del som omfattas av editionsplikten (38 kap. 1 § 2 st RB). I praktiken kan det emellertid vara svårt eller till och med omöjligt att skilja det relevanta från det irrelevanta när en handling ska företes.⁷⁸

⁷² Jfr Westberg (2010) s. 387 & 544; NJA 2011 s. 241 punkt 4 in fine.

⁷³ Se Edelstam (1991) s. 109–115.

⁷⁴ Se exempelvis NJA 1998 s. 829 & NJA 2014 s. 651. Låt vara att dessa faktorer kan vägas in i proportionalitetsbedömningen (se avsnitt 2.2.8 nedan) och därigenom möjligen utgöra hinder för editionsföreläggande.

⁷⁵ För annan mening, se Ekelöf m.fl. (2009) s. 268 som menar att en editionsplikt som kräver medverkan av kvalificerad datateknisk expertis kan åläggas ett större företag, men att motsvarande åläggande mot ett ”vanligt företag” som saknar sådan expertis kan utgöra ett sakkunniguppdrag.

⁷⁶ Jfr Westberg (2010) s. 411–414.

⁷⁷ Se not 68 ovan och där gjorda hänvisningar.

⁷⁸ Kallenberg (1933) s. 848.

För att domstolen ska kunna bedöma en handlingens bevisrelevans krävs det att editionssökanden dels i tillräcklig utsträckning preciserat vilken handling som avses,⁷⁹ dels angett vilka omständigheter editionshandlingen ska styrka.⁸⁰ Bevisrelevansen bedöms sedan i förhållande till angivet bevisstema. En grundläggande förutsättning för att en handling ska kunna ha bevisrelevans är härvid att de omständigheter editionssökanden avser att visa med handlingen har åberopats i ett pågående mål av den part som bär åberopsbördan.⁸¹ Ett yrkande om processuell edition ogillas därmed om editionssökanden enbart ska använda handlingen till att exempelvis precisera, ändra eller lägga till yrkanden och grunder, spåra upp annan bevisning eller lägga upp sin sakframställan.⁸² Vidare kan en handling inte ha bevisrelevans om editionssökanden till följd av preklusion skulle vara förhindrad att åberopa den i processen.⁸³ Ytterligare en begränsning som följer av kravet på bevisrelevans är att en part inte genom editionsinstitutet kan komma åt information om exempelvis motpartens tolkning av normer. Sådan information kan visserligen vara värdefull för en part som önskar tillvarata sin rätt, men eftersom bevisning till följd av principen om *jura novit curia* inte ska föras om rättsfrågor är möjligheten till processuell edition begränsad till information som avser sakfrågor.⁸⁴

Det åligger editionssökanden att bevisa att den begärda handlingen uppfyller kravet på bevisrelevans. Det är dock tillräckligt att handlingen kan *antas* få ett visst *mindre bevisvärde* vid prövningen av den materiella frågan.⁸⁵ Detta låga beviskrav lämnar en öppning för att en handling som senare ska visa sig

⁷⁹ Se avsnitt 2.2.4 angående identifikationskravet, vilket är nära sammanbundet med kravet på bevisrelevans.

⁸⁰ Se exempelvis NJA 1959 s. 230, där HD ogillade ett editionsyrkande eftersom editionssökanden "ej närmre angivit vare sig de omständigheter hon vill styrka eller de handlingar hon anser därvid vara av betydelse".

⁸¹ NJA 2002 s. 41; Westberg (2010) s. 257–259; Ekelöf m.fl. (2009) s. 264; NJA 2014 s. 651 punkt 10. Se även NJA 1977 s. 254 där deldom skulle meddelas beträffande vissa frågor. Domstolen ansåg att handlingarna som kändens editionsyrkande avsåg inte kunde antas ha betydelse som bevis avseende de frågor som var föremål för prövning i deldomen, men däremot i ett senare skede av rättegången. Domstolen lämnade yrkandet utan bifall.

⁸² Heuman (1989–90 I) s. 25 f.; Ekelöf m.fl. (2009) s. 264 f.; RH 1993:162.

⁸³ Se NJA 2001 s. 404.

⁸⁴ Westberg (2010) s. 395–397. Som Westberg poängterar kan det vara svårt att upprätthålla en skarp och tydlig gräns mellan bevis och annan information.

⁸⁵ NJA 1998 s. 590 I; Heuman (1989–90 I) s. 24; Ekelöf m.fl. (2009) s. 265.

sakna betydelse som bevis – men möjligen på andra sätt är till nytta för editionssökanden – trots allt kan bli föremål för edition.⁸⁶

2.2.7 Rättslig relevans

Kravet på rättslig relevans framgår inte uttryckligen av 38 kap. 2 § RB, men anses i doktrin vara förutsatt och bekräftas i praxis.⁸⁷ Heuman menar att relevansprövningen vid processuell edition är indirekt reglerad på så sätt att om det tema editionssökanden anger att en handling ska styrka helt saknar rättslig relevans, så saknar handlingen också betydelse som bevis i tvisten och kan avvisas enligt 35 kap. 7 § RB.⁸⁸ Situationen kan alltså vara den att handlingen förvisso har bevisrelevans i förhållande till det bevistema som editionssökanden anger, men att bevistemat saknar relevans för den fråga domstolen har att pröva.⁸⁹ Detta har uttryckts som att ett editionsyrkande ska ogillas om den grund eller invändning som handlingen ska styrka materiellt sett inte kan leda till framgång.⁹⁰

I likhet med vad som gäller för kravet på bevisrelevans är kravet på rättslig relevans lågt ställt; rättslig relevans får i princip antas föreligga om det inte är uppenbart att sådan helt saknas.⁹¹ I linje med detta poängterar Westberg att en mer ingående prövning av ett temas rättsliga relevans skulle strida mot principen om att domstolen inte får föregripa målets utgång.⁹²

2.2.8 Proportionalitet

Lagtexten ger uttryck för att tillämpningen av 38 kap. 2 § RB är obligatorisk; om kraven på skriftlighet, innehav, identifikation och relevans är uppfyllda så lämnar ordalydelsen inget utrymme för domstolen att trots detta lämna ett

⁸⁶ Westberg (2010) s. 392.

⁸⁷ Westberg (2010) s. 615; Heuman (1989–90 I) s. 23–25; NJA 2014 s. 651 punkt 9.

⁸⁸ Heuman (1989–90 I) s. 25.

⁸⁹ Lindell (2017) s. 564 f. Se exempelvis NJA 1958 s. 501.

⁹⁰ Welamson (1982) s. 150; NJA 2014 s. 651 punkt 9.

⁹¹ Heuman (1989–90 I) s. 25; Lindell (2003) s. 449 & 451.

⁹² Westberg (2010) s. 614.

editionsyrkande utan bifall.⁹³ HD har emellertid slagit fast att prövningen av ett yrkande om processuell edition inte bara omfattar de ovan behandlade editionsförutsättningarna, utan även en avvägning mellan bevisningens relevans och motpartens intresse av att inte lämna ut uppgifterna.⁹⁴

I NJA 1998 s. 829, där HD för första gången uttryckligen nämnde intresseavvägningen, invände editionssvaranden att det skulle krävas cirka en månads kvalificerad bearbetning och sortering för att ta fram de efterfrågade uppgifterna. HD ansåg inte att detta utgjorde tillräckliga skäl för att upphäva det överklagade editionsföreläggandet.⁹⁵ Även i NJA 2014 s. 651 framfördes invändningar om att den efterfrågade informationen skulle vara tidskrävande och kostsam att ta fram. Editionssvaranden anförde vidare att informationen var att betrakta som integritetskänslig. Inte heller i detta fall ansåg HD att invändningarna utgjorde skäl för att avslå yrkandet om att handlingar, vilka kunde antas vara av betydelse i målet, skulle utges. I NJA 2020 s. 373 klargjorde HD att edition kan avse tillhandahållande av elektroniskt lagrad information i dess elektroniska form. Handlingar i elektronisk form kan emellertid – i andra avseenden än fysiska handlingar – innehålla skyddsvärd överskottsinformation, exempelvis metadata. I domskälen uttalade HD att om sådan information inte går att dölja eller ta bort har domstolen att pröva om edition ändå kan ske i elektronisk form, i pappersform eller inte alls. Denna prövning ligger enligt HD inom ramen för den här behandlade avvägningen mellan bevisningens relevans och motpartens intresse av att inte lämna ut uppgifterna.⁹⁶ Proportionalitetsprövningen framstår i denna del som en motvikt till den allt mer generösa tillgång till information som följer av att

⁹³ NJA 1998 s. 829; Lindell (2017) s. 564; Welamson (1950) s. 300. Jfr dock Hjärtstedt (2011) s. 445–448 & Hjärtstedt (2012–13) s. 960 som är av annan uppfattning.

⁹⁴ NJA 1998 s. 829; NJA 2014 s. 651 punkt 11. I doktrin har denna intresseavvägning som editionsförutsättning tidigare diskuterats med skepsis (se exempelvis Heuman (1999–00) s. 155–158), men under senare tid i allt större utsträckning accepterats som gällande rätt (jfr Westberg (2010) s. 660; Lindell (2017) s. 564).

⁹⁵ HD hänvisade till NJA 1977 s. 254 som stöd för att en intresseavvägning skulle göras. I doktrin har detta fall emellertid inte ansetts ge stöd för en sådan allmän intresseavvägning. Se härom Lindell (2003) s. 449 f. & Heuman (1999–00) s. 156.

⁹⁶ NJA 2020 s. 373 punkt 16.

edition inte enbart kan avse fysiska dokument utan även elektroniska handlingar i elektronisk form.

Av de avgöranden som nu berörts framgår att HD har beaktat kostnads- och tidsaspekter, integritetsaspekter och frågan om metadata inom ramen för intresseavvägningen, men inte i något fall funnit att editionsvarandens invändningar varit av sådan tyngd att editionsyrkandet skulle avslås.⁹⁷ Vilka andra omständigheter som kan beaktas och under vilka förhållanden prövningen skulle falla ut till editionsvarandens fördel framstår som oklart. Vidare ger varken praxis eller doktrin en klar bild av karaktären hos eller tillvägagångssättet för intresseavvägningen.⁹⁸ En vanligt förekommande uppfattning i doktrin är att det rör sig om någon form av utslagsgivande proportionalitetsprövning,⁹⁹ men att det krävs ganska starka skäl för att prövningen ska resultera i att ett editionsyrkande ogillas trots att de aktuella handlingarna kan antas ha bevisbetydelse.¹⁰⁰ Såväl lagtexten som praxis och doktrin ger således intrycket att det vid proportionalitetsprövningen – vilken företas efter att övriga editionsförutsättningar konstaterats uppfyllda – finns en stark utgångspunkt att den efterfrågade handlingen ska lämnas ut. En parts intresse av att komma i åtnjutande av sin materiella rätt talar nämligen starkt för att domstolen ska ge vederbörande tillgång till handlingar som styrker dennes sak.¹⁰¹ Lindell uttrycker att intresseavvägningen ger domstolen möjlighet att förhindra edition om den skada, olägenhet eller kostnad som ett editionsföreläggande skulle åsamka editionsvaranden framstår som opropor­tionerlig i förhållande till det värde saken rör. Vid avvägningen ska, enligt Lindell, hänsyn även tas till möjlig påverkan på utgången i målet. Prövningen av en handlingens relevans och ett editionsföreläggandes proportionalitet sammanfaller således i denna del.¹⁰² I tidigare verk har Lindell explicit uttryckt att intresseavvägningen endast bör aktualiseras i fall där handlingens

⁹⁷ NJA 1998 s. 829; NJA 2014 s. 651; NJA 2020 s. 373.

⁹⁸ Heuman (1999–00) s. 155–158; Westberg (2010) s. 660 f.

⁹⁹ Ekelöf m.fl. (2009) s. 269; Heuman (1999–00) s. 155–158; Lindell (2017) s. 564; Heuman (2009) s. 222–225; Westberg (2010) s. 659–661.

¹⁰⁰ Ekelöf m.fl. (2009) s. 269; Heuman (2009) s. 223.

¹⁰¹ NJA 2011 s. 241 punkt 6; Heuman (1989–90 I) s. 11.

¹⁰² Lindell (2017) s. 564 f.

relevans är tveksam. Detta uttalande grundar sig på att 38 kap. 2 § RB enligt sin ordalydelse är inte lämnar något utrymme för en diskretionär bedömning. Om det är tveksamt huruvida det i och för sig låga kravet på relevans är uppfyllt, finns det däremot enligt Lindells resonemang både utrymme för och behov av att göra en avvägning mellan handlingarnas relevans och editions-svarandens intresse av att inte lämna ut desamma.¹⁰³

2.3 Förutsättningar för bifall till ett yrkande om materiell edition

2.3.1 Introduktion

Bestämmelsen i 38 kap. 3 § RB om materiell editionsplikt stadgar att *[ä]r innehavare av skriftlig handling på grund av rättsförhållande mellan honom och part eller eljest enligt lag skyldig att utgiva handlingen eller låta annan taga del därav, vare det gällande även i fråga om handlingens företeende i rättegång*. I likhet med vad som gäller för den processuella editionsplikten omfattar den materiella editionsplikten således handlingar som uppfyller kraven på skriftlighet och innehav. Som redogjorts för i avsnitt 2.2.2 ovan utgör skriftlighetskravet i sig inte något hinder för edition av elektronisk information varken i utskriven eller digital form.¹⁰⁴ Även avseende innehavskravet hänvisas till vad som sagts i det föregående (avsnitt 2.2.3). Vad gäller materiell edition ska dock poängteras att innehav av en handling inte är tillräckligt för att en person ska kunna bli skyldig att förete densamma genom materiell edition. En nödvändig förutsättning för att innehavaren av en handling ska kunna vara editionspliktig enligt 38 kap. 3 § RB är nämligen att denne på materiell grund har en civilrättslig skyldighet att utge handlingen till editionssökanden eller låta vederbörande ta del av handlingen. Att en sådan civilrättslig skyldighet och därmed korresponderande rättighet före-

¹⁰³ Lindell (2003) s. 449–451. Enligt Lindell innebär intresseavvägningen mer konkret att hänsyn tas till den skada och olägenhet som ogillande av eller bifall till editionsyrkandet skulle orsaka editionssökanden respektive editions-svaranden.

¹⁰⁴ NJA 2020 s. 373 & NJA 1998 s. 829.

ligger innebär att en den informationssökande parten i vanlig ordning kan välja att få saken prövad genom att väcka en civilrättslig fullgörelsetalan helt oberoende av editionsinstitutet och villkoret om att en domstolstvist föreligger.¹⁰⁵ Förutsättningarna för en sådan talan regleras inte av 38 kap. RB utan av de allmänna bestämmelserna om tvistemål. Det saknas härvid möjlighet att få saken prövad i en förenklad ordning, exempelvis som ett domstolsärende.¹⁰⁶ Syftet med 38 kap. 3 § RB är härvid att erbjuda en möjlighet att framställa yrkandet som en rättegångsfråga i en redan pågående process istället för att väcka en ny fullgörelsetalan.¹⁰⁷ Det är också denna möjlighet – materiell edition som rättegångsfråga – som står i fokus i denna framställning.

I det följande ska kravet på materiellt rättsförhållande utredas och diskuteras. Därefter följer en diskussion kring huruvida det finns ytterligare (mer eller mindre) oskrivna förutsättningar för att ett yrkande om materiell edition ska kunna bifallas.

2.3.2 Kravet på materiell grund

Bifall till ett yrkande om materiell edition förutsätter att anspråket har grund i materiell rätt. I lagmotiven nämnde processlagberedningen lag, äganderätt och avtal som exempel på grunder för en parts anspråk på materiell edition.¹⁰⁸ I doktrin framhålls vidare att en part har rätt att, från sin motpart, ta del av *documentum commune*, det vill säga handlingar av betydelse för de bådas rättsställning.¹⁰⁹ Huruvida det föreligger en rätt för en part att ta del av handlingar och i så fall hur omfattande denna rätt är, avgörs i det enskilda fallet utifrån den materiella rättens regler. Begränsningarna avseende yrkes-

¹⁰⁵ SOU 1938:44 s. 414; Sörbom m.fl. (2020) kommentar till 38 kap. 3 § RB; Westberg (2010) s. 199; Ekelöf m.fl. (2009) s. 274. Parten kan även vända sig direkt till KFM med en ansökan om handräckning, om denne bedömer att svaranden inte kommer bestrida anspråket, se härom Heuman (2020) s. 66–68.

¹⁰⁶ Westberg (2010) s. 199. Jfr även Westberg (2020) s. 603 f.

¹⁰⁷ Sörbom m.fl. (2020) kommentar till 38 kap. 3 § RB; Westberg (2010) s. 198.

¹⁰⁸ SOU 1938:44 s. 414.

¹⁰⁹ Lindell (2017) s. 496; Ekelöf m.fl. (2009) s. 275; Kallenberg (1933) s. 850–854 & 869–871.

hemligheter och minnesanteckningar som gäller för processuell edition har alltså inte inverkan på den materiella editionsplikten.¹¹⁰

Nedan ska de tänkbara grunderna för materiell edition behandlas. Dessa sätter nämligen ramen för den materiella editionsplikts omfattning.

2.3.2.1 Lag

Att lagregler kan ge upphov till en materiell rätt att ta del av en viss handling nämns uttryckligen i 38 kap. 3 § RB om materiell edition. Exempel på lagregler som kan aktualiseras i detta sammanhang är 14 § lagen (1991:351) om handelsagentur, 18 kap. 1 § handelsbalken (om sysslomannaskap) och 2 kap. 5 § lagen (1980:1102) om handelsbolag och enkla bolag. Yrkanden om materiell edition med civilrättsliga lagregler som grund tycks knappast förekomma i praxis och behandlas inte i vidare utsträckning här.¹¹¹

2.3.2.2 Äganderätt

Yrkanden om att få ut handlingar på grund av äganderätt eller sakrätt har i praxis bifallits exempelvis då ett bolag gjort anspråk på att få ut räkenskapshandlingar som bolaget tidigare lämnat över till en revisor eller ett förvaltningsbolag.¹¹² I senare underrättsavgöranden finns exempel där materiell edition nekats till följd av att editionskäranden inte bevisat sitt påstående om sakrätt. Domskälen ger emellertid intryck av att denna materiella grund för edition i sig inte vållar några betänkligheter, förutsatt att editionskäranden kan bevisa sitt påstående.¹¹³

2.3.2.3 Avtal

Parter kan genom avtal skapa civilrättsliga skyldigheter och rättigheter gentemot varandra och därigenom skapa en grund för materiell edition.¹¹⁴

¹¹⁰ SOU 1938:44 s. 414.

¹¹¹ Se dock exempelvis Göteborgs tingsrätt, mål T 14081-15, deldom 2017-04-25, där domstolen diskuterade eventuell tillämpning av reglerna om enkla bolag och huruvida parternas avtal skulle fyllas ut genom analog tillämpning av reglerna om sysslomannaskap.

¹¹² NJA 1930 s. 671, NJA 1981 s. 1050, NJA 1982 s. 404.

¹¹³ Se exempelvis Svea hovrätt, mål T 5062-08, dom 2009-09-14.

¹¹⁴ Parterna har dock inte möjlighet att genom avtal sinsemellan ålägga en tredje person skyldigheter. Se härom Adlercreutz m.fl. (2016) s. 163 f.

Härvid blir avtalets innehåll samt eventuell tolkning och utfyllning av detsamma avgörande för den materiella editionspliktens omfattning. I jämförelse med lag och äganderätt som grund för materiell edition framstår avtal därmed som potentiellt mindre förutsebart. Tolkning och utfyllning av ofullständiga eller oklara avtal är nämligen en verksamhet där domstolarna ges visst utrymme att avgöra vad som framstår som en rimlig reglering av parternas intressen.¹¹⁵ Det bör emellertid krävas starka tolkningsdata för att tolka en överenskommelse på ett sätt som inte följer av ordalydelsen. Om parterna exempelvis är oense om huruvida ett avtalsvillkor varit tänkt att ge upphov till en materiell handlingsplikt eller om det enbart syftat till att betona vikten av lojalitet mellan parterna, så lär ordalydelsen bli utslagsgivande för domstolens tolkning.¹¹⁶ Genom avtal har parterna vidare möjlighet att uttryckligen reglera mer exakt vad som ska gälla avseende informationsutbyte dem emellan – något som kan ha såväl konflikthämmande verkan som öka förutsebarheten.¹¹⁷ En djupare analys av hur denna möjlighet kan användas för att, inom ramen för materiell edition, åstadkomma tillgång till information i annan mån än vad som varit möjligt i frånvaro av avtalet, följer i uppsatsens tredje kapitel.

2.3.2.4 Documentum commune

Documentum commune är benämningen på handlingar som har direkt betydelse för två avtalsparters rättsställning.¹¹⁸ Att det finns en materiell rätt att ta del av sådana handlingar framgår inte av lag, men anses vara allmänt erkänt.¹¹⁹ Som exempel på documentum commune nämns ofta skuldebrev

¹¹⁵ Jfr NJA 2015 s. 741 punkt 10 där HD uttalat att det är naturligt att domstolen vid avtalstolkning utgår från att avtalsvillkor ska fylla en förnuftig funktion och utgöra en rimlig reglering av parternas intressen. Jfr även Lehrberg (2020) s. 234–249; Ramberg & Ramberg (2019) s. 203 f. För en ingående redogörelse avseende tolkning och utfyllning av avtal hänvisas till Lehrberg (2020).

¹¹⁶ Jfr Adlercreutz & Gorton (2010) s. 59 f.; Ramberg & Ramberg (2019) s. 179 f.

¹¹⁷ Som kontrast till detta, jfr Göteborgs tingsrätt, mål T 14081-15, deldom 2017-04-25, särskilt s. 11–18, där parterna hade träffat ett samarbetsavtal utan att reglera vad som skulle gälla avseende redovisningsskyldighet och insynsrätt. Tingsrätten kom, genom utfyllning av avtalet, till slutsatsen att editionssvaranden var skyldig att lämna ut begärda handlingar *i enlighet med parternas avtal*.

¹¹⁸ Ekelöf m.fl. (2009); Lindell (2017) s. 566.

¹¹⁹ Lindell (2003) s. 604; Hassler (1963) s. 401; Kallenberg (1933) s. 850 f., 853 f. & 869; Ekelöf m.fl. (2009) s. 275 med not 86.

och kontrakt mellan parterna.¹²⁰ I äldre upplagor av sina arbeten nämner såväl Lindell som Ekelöf m.fl. även korrespondens, kvittenser, handelsböcker och annat av betydelse för tolkningen av parternas kontrakt.¹²¹ Kallenberg definierar *documentum commune* som dokument vilkas innehåll fyller en rättslig funktion för flera personer och påpekar att internt upprättade anteckningar och intern korrespondens därmed inte kan omfattas. Enligt honom är det vidare inte tillräckligt för bifall till ett yrkande om materiell edition att man kan dra slutsatser om editionssökandens rättsförhållande utifrån handlingen; handlingen måste lämna upplysning om och direkt röra ett rättsförhållande där editionssökanden är intressent. Kallenberg poängterar därutöver att *documentum commune* som grund för materiell edition syftar till att tillgodose praktiska behov, varför editionssökanden måste ha ett rättsligt beaktansvärt intresse av att få ta del av handlingens innehåll.¹²²

Vad som nu sagts lämnar öppet för att flera handlingar utöver huvudavtalet mellan två kontraktsparter kan anses ha sådan betydelse för parternas rättsförhållande att de kan omfattas av den materiella editionsplikten. Domstolarna har dock, mig veterligen, inte i något fall bifallit ett yrkande om materiell edition där editionskäranden byggt sin talan på just *documentum commune*.¹²³ Svea hovrätt ogillade i mål T 5062-08, dom 2009-09-14, ett yrkande om materiell edition som editionssökanden framställt efter att ett från editionsvaranden förvärvat bolag (målbolaget) försatts i konkurs.¹²⁴ Mig veterligen är detta det enda avgörandet från en högre instans än tingsrätt som behandlar *documentum commune*, varför det förtjänar en mer ingående analys. Editionsyrkandet i målet avsåg

- ett sekretessavtal mellan editionsvaranden och målbolagets ledningsgrupp vid aktieöverlåtelsen

¹²⁰ Lindell (2017) s. 566; Ekelöf m.fl. (2009) s. 275; Hassler (1963) s. 401.

¹²¹ Lindell (2003) s. 452; Ekelöf & Boman (1992) s. 220.

¹²² Kallenberg (1933) s. 851–853.

¹²³ Jfr Svea hovrätt, mål T 5062-08, dom 2009-09-14 & Solna tingsrätt, mål T 7018-07, dom 2008-05-16; Göteborgs Tingsrätt, mål T 14081-15, deldom 2017-04-25.

¹²⁴ Svea hovrätt fastställde första instansens avgörande, Solna tingsrätt, mål T 7018-07, dom 2008-05-16.

- information som omhändertagits från målbolagets server i samband med konkursen
- editionssvarandens exemplar av det due diligence-material som visats upp innan förvärvsprocessen.

Editionssökanden avsåg att, i en senare talan om ogiltigförklaring av aktieöverlåtelseavtalet, genom de begärda handlingarna leda i bevis att svaranden svikligen förlett kändanden att ingå avtalet på överenskomna villkor och/eller på ett ohederligt sätt utnyttjat kändandens bristande kunskap om de faktiska förhållandena i målbolaget.¹²⁵

Som grund för sitt yrkande om materiell edition anförde editionssökanden att den begärda informationen utgjorde *documentum commune*:

- sekretessavtalen samt den omhändertagna informationen eftersom de var av betydelse för tolkningen av parternas avtal och dess bestånd
- due diligence-materialet eftersom det upprättats i nära anknytning till överlåtelseavtalet och ingick som en bilaga till detsamma.

Editionssökanden menade att materialet hade varit helt avgörande för utformningen av aktieöverlåtelseavtalet och att detta i egenskap av tolkningsdata för avtalets bestånd hade omedelbar och direkt betydelse för parternas rättsställning. Editionssvaranden invände mot att handlingarna skulle ha sådan betydelse att denna utgjorde *documentum commune* och anförde att anspråket saknade grund i materiell rätt.¹²⁶

Tingsrätten – vars domslut hovrätten fastställde utan att närmre utveckla domskälen¹²⁷ – redogjorde inledningsvis för att det som kan innefattas i *documentum commune* ”är bl.a. det skriftliga avtalet mellan parterna och till avtalet tillhörande handlingar samt andra sådana handlingar som har direkt anknytning till avtalet och som utgör utfyllnad, eller direkta tolkningsdata, till avtalets innehåll eller fortsatta bestånd – t.ex. korrespondens som belyser den gemensamma partsviljan eller kvittenser av fullgjord

¹²⁵ Solna tingsrätt, mål T 7018-07, dom 2008-05-16.

¹²⁶ Solna tingsrätt, mål T 7018-07, dom 2008-05-16.

¹²⁷ Svea hovrätt, mål T 5062-08, dom 2009-09-14.

betalning”¹²⁸. Tingsrätten redogjorde därefter för sin bedömning att sekretessavtalen och informationen från målbolagets server var editions-svarandens interna handlingar som inte kommit editionsökanden till del under förvärvsprocessen. Dessa handlingar ansågs därmed inte i sig vara *documentum commune*; de kunde visserligen ha bevisvärde för en ogiltighetstalan grundad på svek, men ansågs inte i sig ha någon direkt betydelse för tolkningen av avtalet.¹²⁹ En sådan ogiltighetstalan skulle naturligtvis vara av direkt betydelse för huvudavtalets fortsatta bestånd, varvid bevisningen avseende ogiltigheten skulle vara avgörande. Vid en första anblick kan domstolens resonemang därför uppfattas som märkligt. Precis som domstolen skriver är dock handlingarna *i sig* inte av betydelse för parternas rättsförhållande, då de inte har direkt betydelse genom tolkning eller utfyllning. Domstolens resonemang kan förstås som att en parts *interna* dokument inte har tillräckligt nära anknytning till eller betydelse för rättsförhållandet mellan parterna för att utgöra *documentum commune*.¹³⁰ Dokument som inte båda parter tagit del av kan nämligen knappast utgöra förutsättningar för ett avtal mellan parterna, utan får ses som dokumentation över respektive parts interna överväganden. Detta resonemang ligger i linje med slutsatsen i NJA 1998 s. 590 II, där ett yrkande om materiell edition avseende en banks internt upprättade dokument angående beviljade krediter ogillades.

Beträffande due diligence-dokumentationen konstaterade tingsrätten att den ”*naturligtvis påverkat aktieöverlåtelseavtalet i så måtto att det har utgjort underlag för [editionssökandens] värdering av huruvida köp överhuvudtaget skulle äga rum och till vilket pris*”¹³¹. Handlingarna ansågs därmed kunna ha betydelse som bevis för kärandens påstående om att bolaget blivit vilselett, något som enligt tingsrätten dock inte medförde att dokumentationen skulle anses utgöra *documentum commune*. Tingsrätten fann det inte heller visat att

¹²⁸ Solna tingsrätt, mål T 7018-07, dom 2008-05-16.

¹²⁹ Solna tingsrätt, mål T 7018-07, dom 2008-05-16. Det framstår därmed som sannolikt att editionsökanden skulle haft framgång med ett yrkande om processuell edition enligt 38 kap. 2 § RB efter att talan om ogiltighet väckts. Eftersom editionsökanden framställde sitt yrkande i en särskild process och inte som rättegångsfråga i en pågående process sattes den processuella editionsplikten emellertid inte i spel.

¹³⁰ För liknande resonemang, se Ekelöf m.fl. (2009) s. 275.

¹³¹ Solna tingsrätt, mål T 7018-07, dom 2008-05-16, s. 10–11.

dokumentationen i övrigt kunde anses ha den påstådda betydelsen för aktieöverlåtelseavtalets innehåll eller bestånd. Slutsatsen – i vilken Svea hovrätt instämde – blev därmed att det inte fanns grund för att besluta om materiell edition heller avseende due diligence-dokumentationen enligt principerna om *documentum commune*.¹³²

I denna del finner jag skäl att ifrågasätta domstolens resonemang och slutsats. I motsats till sekretessavtalen och informationen från målbolagets server var due diligence-dokumentationen något som båda parter tagit del av före aktieöverlåtelseavtalets ingående. Enligt editionssökanden utgjorde dokumentationen dessutom en bilaga till aktieöverlåtelseavtalet. Detta påstående berörs emellertid inte i domskälen och bemöttes till synes inte heller av editionssvaranden. Under alla förhållanden ger såväl sakomständigheterna som domstolens resonemang intryck av att due diligence-dokumentationen hade en uppenbar anknytning till huvudavtalet och det kan antas att den haft avgörande betydelse för avtalets innehåll. Sandström har i en analys av Svea hovrätts dom betonat att syftet med en besiktning inför en aktieöverlåtelse är att lägga fram fakta avseende målbolagets status. Kontraktet om aktieöverlåtelse vilar på besiktningen och det är genom att påvisa fel i denna som köparen kan göra gällande fel eller brister mot säljaren. I Sandströms mening är due diligence-dokumentationen därmed närmast en objektiv del av kontraktet på liknande sätt som löften eller påståenden i korrespondens kan tolkas in i ett avtalsslut.¹³³ Dokumentationen har alltså en sådan anknytning till huvudavtalet att det torde vara av avgörande betydelse för tolkning och utfyllning av detsamma.¹³⁴ Tingsrättens resonemang att det – på samma sätt som gällde för de tidigare behandlade dokumenten – inte räcker att due diligence-dokumentationen kan ha bevisbetydelse för en talan om ogiltighet för att densamma ska utgöra *documentum commune*, framstår inte som hållbart i ljuset av konstaterandet att dokumentationen utgjort underlag för

¹³² Svea hovrätt, mål T 5062-08, dom 2009-09-14 & Solna tingsrätt, mål T 7018-07, dom 2008-05-16.

¹³³ Sandström (2009).

¹³⁴ Jfr Solna tingsrätt, mål T 7018-07, dom 2008-05-16, s. 11 angående vad som utgör *documentum commune*.

parterna vid aktieöverlåtelseavtalets ingående. I domskälen påpekas flera gånger fram att käranden inte ”närmre redogjort för på vilket sätt” dokumentationen skulle ha betydelse för avtalets innehåll eller bestånd. I samklang med Sandström ställer jag mig dock frågande till vilken betydelse detta har.¹³⁵ Bestämmelsen om materiell editionsplikt i 38 kap. 3 § RB ålägger nämligen inte uttryckligen käranden något utredningskrav avseende begärda handlingars relevans. Vad käranden har att visa vid ett yrkande om materiell edition med *documentum commune* som grund är att det begärda dokumentet har betydelse för parternas rättsförhållande, exempelvis genom tolkning eller utfyllning av huvudavtalet.¹³⁶ Vad gäller dokument som föregått ett avtalslut och kan antas ha utgjort underlag för huvudavtalets innehåll, menar jag att dessa regelmässigt måste antas ha sådan betydelse att de utgör *documentum commune*.

Den nu behandlade domen från Svea hovrätt väcker frågan om vilka handlingar, utöver huvudavtalet, som omfattas av den materiella editionsplikten i egenskap av *documentum commune*. Avgörandet ger intrycket att domstolen är försiktig med att ålägga en part editionsplikt på denna grund. En sådan tillämpning kan antagligen förstås mot bakgrund av den för svensk rätt grundläggande inställningen att parterna ska klara sig själva och lämnas ifred från statens tvångsmakt.¹³⁷ Mot bakgrund av hur *documentum commune* har definierats framstår det emellertid, i min mening, som rimligt att låta begreppet inkludera såväl huvudavtalet som avtalspreliminärer, bilagor och referensdokument. På samma sätt som internt upprättade dokument knappast kan utgöra förutsättningar för avtalets innehåll borde dokument som delats mellan parterna i princip kunna presumeras utgöra förutsättningar för avtalet då ett yrkande om materiell edition ska prövas.¹³⁸ Vad gäller bilagor och

¹³⁵ Se Sandström (2009).

¹³⁶ Jfr Sandström (2009).

¹³⁷ Jfr Westberg (2010) s. 677–679. Jfr även resonemang i Sandström (2009) avseende gränsdragningen mellan ett befogat editionskrav och en fishing expedition.

¹³⁸ Saken blir mer svårbedömd om parternas avtal innehåller en integrationsklausul. En sådan ger nämligen uttryck för att exempelvis avtalspreliminärer inte ska tillmätas relevans vid tolkning av huvudavtalet. Mot bakgrund av den fria bevisföringen och den fria bevisprövningen finns dock inget reellt hinder mot att domstolen likväl tillmäter avtalspreliminärerna betydelse vid fastställande av ett avtals innehåll.

referensdokument menar jag vidare att dessa bör betraktas som en del av avtalet eller i vart fall som en handling av avgörande betydelse för förståelsen av huvudavtalet.¹³⁹ Var domstolen drar gränsen för editionspliktens omfattning i ett konkret fall framstår emellertid som oförutsebart. Detta gäller särskilt i frånvaro av klargörande praxis från HD avseende principen om *documentum commune*, men även mot bakgrund av tingsrättens och hovrättens – förvisso ej prejudicerande – resonemang i det nu behandlade avgörandet.¹⁴⁰

2.3.2.5 Andra tänkbara materiella grunder?

I förarbeten, doktrin och praxis nämns förvisso enbart lag, avtal, sakrätt och *documentum commune* som materiella grunder för edition. Ordalydelsen i 38 kap. 3 § RB ger dock för handen att bestämmelsen omfattar alla handlingar som part har rätt att ta del av eller få ut på grund av ett rättsförhållande mellan parterna. Bestämmelsen utesluter således inte att det kan finnas andra materiella grunder som editionssökanden framgångsrikt kan grunda sitt yrkande på. Westberg menar exempelvis att en materiell rättighet att ta del av viss handling sannolikt kan komma ur handelsbruk, sedvana och partsbruk.¹⁴¹ Vidare kan Malmö tingsrätt, mål T 752-18, dom 2019-02-28, nämnas. I detta mål framställde käranden ett förstahandsyrkande om materiell edition och anförde som grund för detta dels att editionssvaranden hade brutit mot den lojalitetsplikt som stadgas i 29 kap. 1 § aktiebolagslagen (2005:551), dels att det ”[m]ellan två avtalsparter föreligger en lojalitetsplikt innebärande att en part har rätt att få reda på om förutsättningarna för avtalet fundamentalt förändras, om förändringarna innebär att avtalet sägs upp” men att editionsvaranden brutit mot denna lojalitetsplikt genom underlåtenhet att lämna sådana upplysningar.¹⁴² Yrkandet avsåg utfäende av styrelseprotokoll, vilka editionssökanden menade sig behöva för att veta vilka styrelseledamöter

¹³⁹ Jfr situationen i Svea hovrätt, mål Ö 5508-01, beslut 2001-09-10, där hovrätten fastställde tingsrättens beslut om att editionssvaranden bland annat skulle lämna ut två dokument som hänvisats till i ett av editionsvaranden åberopat avtal (*Kategori A*).

¹⁴⁰ Svea hovrätt, mål T 5062-08, dom 2009-09-14 & Solna tingsrätt, mål T 7018-07, dom 2008-05-16.

¹⁴¹ Westberg (2010) s. 198.

¹⁴² Malmö tingsrätt, mål T 752-18, dom 2019-02-28, s. 5.

denne kunde rikta skadeståndsanspråk mot. Malmö tingsrätt lämnade yrkandet om materiell edition utan bifall med motiveringen att editionsökanden inte visat att anspråket på att få del av begärda handlingar hade materiell grund.¹⁴³ Av domskälen framgår emellertid inte om tingsrätten menade att ett editionsyrkande överhuvudtaget inte kan bifallas på den grund som editionsökanden angett, eller om editionsökanden inte i tillräcklig grad hade bevisat åberopade sakomständigheter. Enligt min uppfattning finns det inget principiellt hinder för att materiell editionsplikt skulle kunna grundas på allmänna avtalsrättsliga principer, såsom kontraktuell lojalitetsplikt. Att en part, som ett utflöde av en allmän lojalitetsprincip, kan åläggas en informationsplikt gentemot sin avtalspart i ett långvarigt avtalsförhållande framgår av exempelvis NJA 2017 s. 203. En sådan civilrättslig informationsplikt, och därmed korresponderande rätt till information, kan vidare ligga till grund för ett yrkande om materiell edition. Förutsatt dels att styrelseprotokollen i fallet från Malmö tingsrätt¹⁴⁴ faktiskt innehöll sådan information som editions svaranden varit skyldig upplysa editionsökanden om till följd av en lojalitetsplikt, dels att tillräcklig bevisning för åberopade relevanta sakomständigheter presenterats, menar jag således att yrkandet om materiell edition borde ha bifallits. Här ska dock poängteras att den informationsplikt som aktualiserades i NJA 2017 s. 203 var en form av reklamationsplikt. HD:s resonemang kring lojal samverkan och informationsplikt i framförallt långvariga avtalsrelationer lämnar visserligen öppet för att den kontraktuella lojalitetsplikten kan anses inrymma en mer långtgående informationsplikt, men det går inte att dra några slutsatser av fallet i detta avseende.¹⁴⁵

¹⁴³ Malmö tingsrätt, mål T 752-18, dom 2019-02-28. Editions svaranden ålades emellertid ändå att lämna ut handlingarna efter att tingsrätten bifallit kärandens andrahandsyrkande om processuell edition.

¹⁴⁴ Malmö tingsrätt, mål T 752-18, dom 2019-02-28.

¹⁴⁵ Jfr Munukka (2007) s. 153–167 som avgränsar sin framställning om lojalitetsgrundad upplysningsplikt till att behandla neutral reklamationsplikt, avrådningsplikt samt meddelandeplikt vid prestationshinder. Se även Westberg (2020) s. 576 f.

2.3.3 Krav på identifikation och bevisrelevans?

Till skillnad från 38 kap. 2 § RB om processuell edition föreskriver 38 kap. 3 § RB om materiell edition inte att handlingen måste ha bevisrelevans.¹⁴⁶ I lagmotiven uttalade processlagberedningen trots detta att en part kan fordra att en handling, på vilken denne har ett materiellt anspråk, företes i rättegång ”om den erfordras till bevis”.¹⁴⁷ Ett yrkande om en handlingens företeende som framställs i en rättegång vari handlingen erfordras som bevis kan vidare, enligt processlagberedningen, enbart bifallas ”om partens processuella intresse fordrar det”.¹⁴⁸ Uttalandena tar sikte på situationen att materiell edition görs gällande som rättegångsfråga inom ramen för en pågående tvist. I avsaknad av stöd i lagtexten och motivering i förarbetena är det dock oklart hur de ska förstås. Ska något särskilt relevanskrav – och därmed även identifikationskrav – ställas? Svaret på den frågan är avgörande för den materiella editionsplikts omfattning och därmed institutets praktiska funktion.

I lagtexten talas om *handlingen* i bestämd form, vilket tyder på att bifall förutsätter att yrkandet avser en bestämd och i tillräcklig grad identifierad handling.¹⁴⁹ Ytterst gäller, i enlighet med bestämdhetskravet i 42 kap. 2 § RB, att ett yrkande i detalj måste redovisa vilket innehåll editionssökanden vill att domslutet ska ha.¹⁵⁰ Om processlagberedningens förarbetsuttalanden ska förstås som ett krav på bevisrelevans, finns det möjligen skäl att ställa identifikationskravet högre än så. Det finns nämligen en tydlig koppling mellan bevisrelevanskravet och identifikationskravet; identifiering av vilka handlingar som efterfrågas är nödvändigt för att kunna bedöma bevisrelevansen av desamma.¹⁵¹

¹⁴⁶ Se avsnitt 2.2.6 ovan.

¹⁴⁷ SOU 1938:44 s. 414.

¹⁴⁸ SOU 1938:44 s. 414.

¹⁴⁹ Se 38 kap. 2–5 §§ RB.

¹⁵⁰ Prop. 1986/87:89 s. 189. Enligt RH 1981:150 måste ett domslut vara formulerat så att det inte föranleder några tvivelsmål beträffande parternas rättigheter och skyldigheter.

¹⁵¹ Jorstadius (2010–11) s. 851.

Bland andra Heuman, Ekelöf m.fl. och Jorstadius tycks utgå från att något krav på bevisbetydelse inte ställs för den materiella editionsplikten.¹⁵² Förutsatt att yrkandet är bestämt enligt 42 kap. 2 § RB anför Jorstadius att domstolens bedömning bör utgå från enbart den materiella rättens regler avseende den grund editionsyrkandet grundar sig på.¹⁵³ Kallenberg däremot, betonar att även om materiell edition grundar sig på en privaträttslig förpliktelse så har plikten processuell karaktär när den görs gällande i en pågående rättegång. Editionspliktens omfattning måste därmed, enligt Kallenbergs mening, bestämmas av det processuella behovet. Han menar att syftet med företeende av en handling i rättegång är att denna ska tjäna som bevis. Handlingen måste därför lämna upplysning om ett relevant faktum.¹⁵⁴ I linje med detta framför Lindell att innehavaren av en handling visserligen är skyldig att utlämna densamma om det finns en rätt till materiell edition, men att detta inte är detsamma som att handlingen får dras in i en pågående process där den saknar relevans. Enligt Lindells uppfattning ska kravet på processuellt intresse anses vara uppfyllt om inte rekvisiten för avvisning enligt 35 kap. 7 § RB är uppfyllda.¹⁵⁵ Lindell betonar dock att även om en relevansbedömning måste göras då ett yrkande om materiell edition framförs i en pågående process, så framstår denna som ganska ihålig mot bakgrund av att parten kan välja att framställa sitt editionsyrkande i en särskild process istället, vari något relevanskrav av naturliga skäl inte kan ställas.¹⁵⁶ Även Westberg har uppmärksammat att processlagberedningens syfte med sina lagmotivsuttalanden kan ha varit att, genom att ställa krav på bevisrelevans i dessa situationer, hindra att en pågående rättegång tyngs med en fråga om materiell edition avseende en för tvisten irrelevant handling. Han uppfattar dock en sådan inställning som märklig, dels eftersom den innebär att regeln om materiell edition saknar självständigt syfte, dels eftersom den undergräver parternas

¹⁵² Heuman (1989–90 II) s. 261; Ekelöf m.fl. (2009) s. 274; Jorstadius (2010–11) s. 850 f.

¹⁵³ Jorstadius (2010–11) s. 850.

¹⁵⁴ Kallenberg (1933) s. 848–850 inklusive not 108 & s. 874 f.

¹⁵⁵ Lindell (2003) s. 605 f. Jfr även senare upplaga Lindell (2017) s. 566.

¹⁵⁶ Lindell (2003) s. 606.

syfte med en civilrättslig överenskommelse om informationsåtkomst: att slippa prövningen om handlingens bevisrelevans.¹⁵⁷

I likhet med Westberg och Jorstadius ställer jag mig – inte minst mot bakgrund av lagtextens utformning – frågande till om något krav på relevans alls kan ställas vid begäran om materiell edition. Det framstår förvisso som rimligt att processlagberedningen faktiskt avsett att begränsa den materiella editionsplikten till bevisrelevanta handlingar då editionsyrkandet görs gällande som rättegångsfråga i en pågående process. Att begränsa editionsplikten till sådant som för den pågående tvisten framåt, framstår som processekonomiskt fördelaktigt; editionsyrkanden kan resultera i större, dyrare och mer tidskrävande processer. Ett krav på bevisrelevans kan emellertid även få motsatt effekt genom att rekvisitet måste prövas avseende en i övrigt ostridig materiell förpliktelse om tillgång till en viss handling.¹⁵⁸ Under alla omständigheter bör dessutom processlagberedningens intentioner med lagstiftningen inte tillmätas betydelse när desamma inte kommit till uttryck i lagtexten.¹⁵⁹ En alternativ tolkning av processlagberedningens uttalande, vilken framförts av Hjertstedt, är att stadgandet om materiell editionsplikt är fakultativt på så vis att rätten avgör editionsfrågan efter en allmän intresseavvägning.¹⁶⁰ Inte heller med denna tolkning bör uttalandet tillmätas någon betydelse, eftersom 38 kap. 3 § RB till sin ordalydelse är obligatorisk. Vidare framstår processlagberedningens valda formuleringar som än mer märkliga och otydliga i förhållande till Hjertstedts alternativa tolkningsförslag jämfört med den mer utbrett diskuterade tolkningen om bevisrelevanskrav. Uttalandena ger exempelvis inga besked om vilka aspekter som skulle beaktas i en sådan intresse-

¹⁵⁷ Westberg (2010) s. 199 f. Se även Jorstadius (2010–11) s. 850 f. Jfr dock Gärde m.fl. (1949) som anför att den materiella editionsplikten, vid sidan av den processuella editionsplikten, de facto endast har betydelse när ett editionsyrkande avser sådana handlingar som är undantagna från den processuella editionsplikten enligt 38 kap. 2 § RB.

¹⁵⁸ Praxis avseende processuell edition visar att editionssvarenden regelmässigt framställer invändningar som tar sikte på just bevisrelevansen, se exempelvis Svea hovrätt, mål Ö 7845-01, protokoll 2001-12-04; Hovrätten för Nedre Norrland, mål Ö 662-02, protokoll 2003-02-10; Hovrätten för Västra Sverige, mål Ö 2181-03, protokoll 2003-06-17.

¹⁵⁹ Se 38 kap. 3 §, jämförd med 38 kap. 2 § RB där kravet på bevisrelevans följer av ordalydelsen. Jfr Kleineman (2018) s. 28–29.

¹⁶⁰ Hjertstedt (2012–13) s. 958.

avvägning eller hur domstolens avvägning skulle förhålla sig till vad parterna själva kommit överens om inom avtalsfrihetens ramar.¹⁶¹

Mot tolkningen att något krav på bevisrelevans inte ska ställas vid materiell edition kan invändas att en part då får möjlighet att med domstolens hjälp göra en så kallad fishing expedition, vilket i doktrin har framhållits som otillåtet i och främmande för svensk rätt.¹⁶² Något uttryckligt förbud mot fishing expeditions finns dock inte.¹⁶³ Avvägningen mellan den ena partens intresse av att tillvarata sin rätt och den andra partens intresse av integritet kommer istället till uttryck genom de begränsande krav som ställs vid processuell edition, särskilt kravet på bevisrelevans i förhållande till en redan åberopad omständighet.¹⁶⁴ Intresset av att på detta sätt skydda parternas integritet gör sig emellertid, enligt min uppfattning, inte lika starkt gällande vid materiell edition. Den processuella editionsplikten rättfärdigas nämligen just av rättskipningens intresse av fullständig utredning och genom att parter anses ha ett befogat intresse av att komma åt bevisning i syfte att tillvarata sin rätt i en pågående domstolstvist.¹⁶⁵ De begränsande kraven funktion är härvid att hindra utnyttjande av systemet för ej avsedda ändamål. Vad gäller den materiella editionsplikten däremot, har parterna ett befogat intresse av att komma åt information redan i och med den materiella grunden för anspråket. Utifrån detta resonemang menar jag att den processuella och materiella editionsplikten kan sägas ha delvis olika syften och följaktligen något olika tillämpningsområden. Om en part exempelvis får ett yrkande om materiell edition riktat mot sig som grundar sig på ett av denne frivilligt ingånget avtal om ömsesidigt vidgad rätt till informationsåtkomst, så kan parten anses ha avstått från en del av det integritetsskydd som skulle ha erbjudits om motsvarande yrkande hade framställts inom ramen för processuell edition. Rättstillämpningen bör i dessa fall rimligen godta den intresseavvägning som

¹⁶¹ Ett frångående från parternas överenskommelse till följd av en intresseavvägning skulle i princip vara att jämställa med jämkning av avtalet, dock utan krav på yrkande från den informationsinnehavande parten.

¹⁶² Se exempelvis Westberg (2010) s. 678; Lindell (2017) s. 566; Ekelöf m.fl. (2009) s. 263.

¹⁶³ Westberg (2010) s. 197.

¹⁶⁴ Se lydelse i 38 kap. 2 § RB. Jfr Westberg (2010) s. 676–679; SOU 1938:44 s. 414.

¹⁶⁵ Jfr SOU 1938:44 s. 414.

parterna själva kommit överens om på förhand.¹⁶⁶ Framstår överenskommelsen som oskäligen finns det möjlighet för parten att angripa den med stöd av ogiltighetsreglerna i lagen (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område. Slutligen skulle ett krav på bevisbetydelse vid materiell edition motsvarande det som gäller vid processuell edition enbart ge editionssvaranden ett närmast illusoriskt skydd. Detta eftersom editionsökanden kan välja att väcka talan i en särskild process utan att motsvarande krav ställs.¹⁶⁷

Sammanfattningsvis menar jag alltså att det, för bifall till ett yrkande om materiell edition, bör räcka att editionsökanden uppfyller kravet på bestämt yrkande enligt 42 kap. 2 § RB samt kan visa den materiella grund som anspråket grundar sig på och uppfylla eventuella krav som följer av denna.¹⁶⁸ Min uppfattning är således att processlagberedningens uttalanden avseende materiell edition som rättegångsfråga i en pågående process ska bortses från av såväl legalitetsskäl som ändamålsskäl.

2.4 Något om verkställighet

Av 38 kap. 4 § RB följer att domstolen efter yrkande av part, om förutsättningarna för edition enligt 38 kap. 2 § eller 3 § RB är uppfyllda, genom beslut ska förelägga editionssvaranden att förete de begärda handlingarna.¹⁶⁹ Ett sådant föreläggande innebär, enligt 38 kap. 5 § RB, att editionssvaranden åläggs att genomsöka sitt eget informationsmaterial för att samla in de efterfrågade handlingarna och därefter tillhandahålla dessa på den plats och på det sätt som domstolen beslutat. I förarbeten och doktrin skrivs att domstolen vanligen bör föreskriva att handlingarna avlämnas på domstolens kansli före huvudförhandlingen, men att företeende också kan ske under

¹⁶⁶ Jfr Westberg (2010) s. 196–198 & 200 f.

¹⁶⁷ Se bl.a. Westberg (2010) s. 199 f.; Jorstadius (2010–11) s. 850 f.; Lindell (2003) s. 606.

¹⁶⁸ Av samma uppfattning är Jorstadius (2010–11) s. 850–851 & 855 f.

¹⁶⁹ Att ett yrkande från part krävs följer av 35 kap. 6 § RB.

huvudförhandlingen.¹⁷⁰ Westberg uppmärksammar att editionssökanden normalt sett har rätt att få kopior respektive utskrifter av dokument som editionssökanden har tillhandahållit domstolen, vilket ger editionssökanden i princip samma insyn som om denne fått dokumenten direkt överlämnade till sig.¹⁷¹ Huruvida domstolen istället kan besluta att editionssvaranden ska överlämna aktuella handlingar direkt till editionssökanden framstår emellertid som oklart. Ordalydelsen i 38 kap. 2 & 3 §§ RB begränsar nämligen editionsplikten till en skyldighet att *förete* en handling. Trots detta ålade underrätterna i NJA 2005 s. 832 editionssvaranden att lämna ut handlingar direkt till editionssökanden, något som HD inte kommenterade då den avlog editionsyrkandet på annan grund.¹⁷² Westberg har vidare reserverat sig för att NJA 2020 s. 373 kan tänkas innebära att elektroniska handlingar ska *överlämnas* på en elektronisk mediabärare om parterna har ett avtal om detsamma.¹⁷³ Förutsatt att editionssökanden i praktiken kan hämta kopior av dokument som tillhandahållits domstolen framstår det vidare som onödigt omständligt och något inkonsekvent att editionssvaranden inte skulle kunna åläggas att prestera direkt gentemot editionssökanden.

Huvudtanken i svensk rätt tycks vara att den som får ett editionsföreläggande mot sig ”frivilligt” ska följa åläggandet.¹⁷⁴ Enligt 38 kap 5 § RB har domstolen emellertid också möjlighet att förena ett editionsföreläggande med vite eller, om det framstår som lämpligare, förordna att handlingen ska tillhandahållas genom KFM:s försorg. Som beslagsutredningen uppmärksammat är det emellertid osäkert om KFM kan verkställa ett editionsföreläggande avseende datalagrad information som finns på en extern server i utlandet eller på okänd plats.¹⁷⁵ Verkställighet är ej heller möjlig innan domstolens beslut om edition vunnit laga kraft, även om tiden för företeendet enligt förläggandet passerat. Domstolen kan dock enligt 17 kap. 14 § 3 st RB förordna att beslutet

¹⁷⁰ SOU 1938:44 s. 415; Gärde m.fl. (1949) s. 534; Sörbom m.fl. (2020) kommentar till 38 kap. 5 § RB.

¹⁷¹ Westberg (2011) s. 508 f. inklusive not 18.

¹⁷² Jfr Westberg (2010) s. 562 & 567.

¹⁷³ Westberg (2020) s. 590 not 786.

¹⁷⁴ Westberg (2010) s. 563 inklusive not 181.

¹⁷⁵ SOU 2017:100 s. 846.

genast ska gå i verkställighet och därigenom vidta verkställighetsåtgärder innan beslutet vunnit laga kraft.¹⁷⁶ Om domstolen förordnar att handlingen ska tillhandahållas genom KFM:s försorg så kan KFM, enligt 16 kap. 12 § UB, verkställa beslutet antingen genom att förelägga part att fullgöra det som åligger denne, eller genom att myndigheten själv vidtar behövlig åtgärd. På framställning av sökanden kan KFM vidare, om det anses lämpligt, överlämna åt sökanden att utföra behövlig åtgärd enligt myndighetens anvisning.

Sörbom m.fl. framhåller att verkställighetsåtgärder i form av vite och överlämnande till KFM i vissa fall inte behövs, eftersom en parts underlåtenhet att följa ett editionsföreläggande kan tolkas som bevis mot denne.¹⁷⁷ Att underlåtenheten kan tillmätas bevisverkan följer av 35 kap. 4 § RB. Bedömningen av vilken bevisverkan – om någon – underlåtenheten ska tillmätas ligger inom ramen för domstolens fria bevisprövning och utgår således från omständigheterna i det enskilda fallet.¹⁷⁸

¹⁷⁶ NJA 2005 s. 832.

¹⁷⁷ Sörbom m.fl. (2020) kommentar till 38 kap. 5 § RB. Se även Hassler (1963) s. 402.

¹⁷⁸ SOU 1938:44 s. 381; Sörbom m.fl. (2020) kommentar till 35 kap. 4 § RB.

3 Edition och avtalsvillkor om informationsåtkomst

3.1 Inledning

I samband med reglering av sina mellanhavanden kan parter genom avtal önska klargöra vad som ska gälla dem emellan avseende tillgång till information. Ett sådant avtal kan tänkas syfta till att verka insnävande eller utvidgande i förhållande till editionsinstitutet såsom det beskrivits i framställningens kapitel två ovan. Parterna kan exempelvis vilja begränsa editionsplikten på så sätt att enbart handlingar som *sannolikt* har betydelse som bevis i en domstolstvist mellan parterna omfattas. En avtalsklausul med detta innehåll ställer upp ett högre beviskrav avseende begärda handlingars bevisrelevans än 38 kap. 2 § RB om processuell edition, enligt vilken editionsökanden har att göra begärda handlingars bevisrelevans *antaglig*.¹⁷⁹ Frågor om bevisbörda och beviskrav synes enligt den i doktrin dominerande uppfattningen vara av civilrättslig karaktär. Följden av detta är att parter med bindande verkan för såväl parterna som domstolen kan avtala om bevisbördans fördelning och beviskravets höjd.¹⁸⁰ En civilrättsligt giltig överenskommelse om tillgång till handlingar under vissa angivna förutsättningar gäller emellertid enbart för anspråk på just avtalsrättslig grund, det vill säga anspråk som görs gällande inom ramen för materiell edition enligt 38 kap. 3 § RB eller en självständig fullgörelsetalan. Parterna kan inte genom avtal ändra bifallsförutsättningarna för processuell edition enligt 38 kap. 2 § RB. Processuella överenskommelser – det vill säga överenskommelser som syftar till att modifiera räckvidden av eller innehållet i processrättsliga regler – är nämligen ogiltiga per se om de

¹⁷⁹ Kravet på bevisrelevans vid processuell edition har behandlats i avsnitt 2.2.6 ovan. Avseende uttryck för olika höjd på beviskravet hänvisas till Ekelöf m.fl. (2009) s. 85 f.

¹⁸⁰ Se exempelvis Maunsbach (2015) s. 338; Lindell (1988) s. 123–130; Lindell (2003) s. 59 f.; Lindell (2017) s. 58; Westberg (2004) s. 744; Heuman (2005) s. 56 f.; Heuman (2011–12) s. 338. Se även Westberg (2020) s. 545–549 som anför parternas utrymme för att med bindande verkan avtala om bevisbördan avseende rättsfakta som gör en civilrättslig regel tillämplig beror på den civilrättsliga regelns dispositiva respektive tvingande karaktär.

saknar stöd i lag (*den processuella ogiltighetsprincipen*).¹⁸¹ En part kan således, oberoende av en begränsande civilrättslig överenskommelse, ges tillgång till motpartens handlingar med stöd av reglerna om processuell editionsplikt.

I uppsatsens andra del har gränserna för editionsinstitutet såsom de uttryckts i rättskällorna behandlats. Mot bakgrund av att det, enligt vad som nyss sagts, framstår som meningslöst att *snäva in* editionsplikten genom avtal, ligger fokus för denna tredje del av framställningen på frågan om vad parter framgångsrikt kan avtala om i syfte att *utvidga* editionsplikten. En sådan överenskommelse kan antas grunda sig i att parterna värderar tillgång till varandras information högre än rätten att freda den egna informationen från insyn.¹⁸² Även här gör sig den processuella ogiltighetsprincipen gällande; parterna kan inte heller i utvidgande riktning ändra bifallsförutsättningarna i 38 kap. 2 § RB genom sitt avtal.¹⁸³ I motsats till vad som gäller beträffande insnävande avtalsvillkor, innebär den processuella ogiltighetsprincipen emellertid inte att utvidgande avtalsvillkor blir praktiskt verkningslösa. Det står nämligen en part fritt att grunda sitt informationsanspråk på en mer generös materiell grund (avtalet i kombination med 38 kap. 3 § RB eller en självständig tvistemålsprocess) istället för en snävare processuell grund (38 kap. 2 § RB).

I det följande ska parternas möjlighet att styra editionspliktens omfattning genom avtal undersökas. I fokus för framställningen står avtalsklausuler som parter kan tänkas formulera i syfte att utvidga editionsplikten med avseende på *föremålet* för informationsåtkomst¹⁸⁴, *metoden* för informationsåtkomst¹⁸⁵ och *syftet* med informationsåtkomst¹⁸⁶. Dessa aspekter är inte helt skilda från

¹⁸¹ Prop. 1942:5 s. 233; Maunsbach (2015) s. 100–104; Westberg (2020) s. 648–650; Westberg (2010) s. 191–196 & 200–203; Westberg (2005).

¹⁸² Olika synsätt på informationstillgång behandlas utförligt av utförlig Westberg (2010).

¹⁸³ Jfr Westberg (2020) s. 583–586 som resonerar kring vidgning av den processuella editionsplikten ur perspektivet att en sådan utvidgning av tvångsmedelsanvändningen framstår som oförenlig med grundlagens skydd för den enskilde.

¹⁸⁴ Avsnitt 3.2.

¹⁸⁵ Avsnitt 3.3.

¹⁸⁶ Avsnitt 3.4.

varandra, utan ett och samma avtalsvillkor kan analyseras ur flera vinklar och kan tänkas associeras med flera olika processrättsliga regler. För tydlighetens skull ska de angivna aspekterna här ändå behandlas i huvudsak var för sig. De behandlade avtalsklausulerna analyseras utifrån sitt materiella innehåll, förhållandet till den processuella editionsplikten, samt utsikten till rättsligt genomdrivande och verkställande inom ramen för den materiella editionsplikten.

3.2 Föremålet för informationsåtkomst

3.2.1 Introduktion

För en part som har anspråk på åtkomst till information som motparten innehar är det av avgörande betydelse *vad* denne med domstolens hjälp kan och inte kan avtvinga motparten.¹⁸⁷ I detta avsnitt ska därför analyseras i vad mån parter, med utsikt till framgång med ett editionsyrkande, kan avtala om en skyldighet att på begäran producera ny information respektive att utlämna elektroniska handlingar i originalform.

3.2.2 Ny information

Det står klart att fysiska och elektroniska handlingar som är existerande vid tidpunkten för begäran omfattas av den processuella editionsplikten. Enligt vad som sagts ovan i avsnitt 2.2.5 framgår det vidare av praxis att domstolen, inom ramen för processuell edition, kan ålägga editionssvaranden att sortera fram, sammanställa och presentera information ur befintliga informationskällor, samt även få uppgifterna bestyrka av expertis. Det är emellertid inte helt klart var gränsen går mellan intellektuella insatser som faller inom respektive utanför den processuella editionsplikten. Mot bakgrund av denna oklarhet och i syfte att tillförsäkra sig en vid rätt till information vid händelse av tvist kan det därför tänkas att två parter ingår ett avtal med följande klausul:

¹⁸⁷ Westberg (2010) s. 367 f.

§ A Vid händelse av domstolstvist mellan parterna är part skyldig att, utifrån innehållet i innehavd datalagrad information, skriftligen i ett dokument besvara av motparten skriftligen framställda frågor och överlämna dokumentet till motparten.

Som kommer att framgå i det följande kan klausulen associeras till flera olika processrättsliga regler, varför det inte är givet hur den ska hanteras. Den materiella innebörden av § A är att föremålet för edition vidgas till att uttryckligen ålägga part att, på begäran av motparten, *producera en ny handling* som sedan överlämnas till motparten. Denna nya handling ska baseras på partens befintliga datalagrade information. Uppfyllande av ett åläggande med klausulens lydelse skulle kunna stanna vid att (a) den informationsinnehavande parten går igenom sin datalagrade information och genom urval sammanställer den information som besvarar de framställda frågorna. Beroende på vilka frågor den informationssökande parten framställer och vilken datalagrad information den informationsinnehavande parten innehar är det dock tänkbart att den informationsinnehavande parten, för att uppfylla ett åläggande enligt § A, skulle behöva (b) bearbeta informationen, dra slutsatser av den och utifrån den producera ny information. Det dokument som den informationsinnehavande parten i *scenario a* skulle lämna ut motsvarar vad som kan bli föremål för processuell editionsplikt jämlikt 38 kap. 2 § RB.¹⁸⁸ Detsamma gäller dock inte med säkerhet för det dokument som parten skulle lämna ut i *scenario b*. I ett sådant scenario framstår nämligen åläggandet enligt § A som mer långtgående än de exempel som finns i publicerad praxis. Skyldigheten att inte bara presentera befintlig information utan även dra slutsatser och göra bedömningar utifrån denna påminner vidare om sakkunniguppdrag, vilka enligt 40 kap. 4 § RB förutsätter frivillighet och därför inte ryms inom ramen för processuell edition.¹⁸⁹

¹⁸⁸ Jfr avsnitt 2.2.5 ovan. En reservation ska här göras för att hinder för processuell edition likväl kan föreligga till följd av exempelvis bristande relevans eller proportionalitet.

¹⁸⁹ I motsats till vad som gäller för sakkunniguppdrag förutsätter inte processuell edition ett frivilligt åtagande från editionssvarandens sida.

Men vad gäller då för ett yrkande om materiell edition jämlikt 38 kap. 3 § RB med § A som grund? Inledningsvis kan sägas att 38 kap. 3 § RB, i likhet med 38 kap. 2 § RB, till sin ordalydelse tar sikte på en identifierad och existerande handling. Som framgått bekräftar dock praxis avseende processuell edition att dessa krav inte upprätthålls strikt,¹⁹⁰ varvid det knappast heller finns skäl att göra det avseende materiell edition.¹⁹¹ Under antagandet att ett åläggande enligt § A skulle kräva så kvalificerad hantering av material att skyldigheten får karaktären av ett sakkunniguppdrag, infinner sig emellertid frågan om huruvida ett yrkande om materiell edition med § A som grund skulle ogillas av domstol med hänvisning till NJA 1963 s. 72. I 1963 års fall uttalade nämligen HD att sakkunnigbevisning ska föras enligt 40 kap. RB.¹⁹² Ståndpunkten motiverades med att *”[d]et kan icke vara tillåtet att kringgå dessa bestämmelser genom att med åberopande av 38 kap. 2 § RB framtvunga företeende av ett skriftligt sakkunnigutlåtande, som innehaves av part eller tredje man. Sålunda skulle därigenom sättas ur kraft även grundsatsen, att sakkunnig i regel icke utan eget åtagande är pliktig att utföra sakkunniguppdrag”*¹⁹³. Man kan emellertid argumentera för att HD:s uttalanden i 1963 års fall inte har bäring på situationen att en part framställer ett yrkande om materiell edition i enlighet med § A. Genom att ingå ett avtal innehållande § A har ju parterna frivilligt åtagit sig att uppfylla överenskommelsen enligt klausulen i såväl *scenario a*¹⁹⁴ som *b*¹⁹⁵. Tillämpning av 38 kap. 3 § RB skulle därmed – i motsats till vad som var fallet i NJA 1963 s. 72 – inte innebära något kringgående av det frivillighetsrekvisit som gäller för sakkunniguppdrag.

¹⁹⁰ Se avsnitt 2.2.4–2.2.5 ovan.

¹⁹¹ Se avsnitt 2.3.3 ovan.

¹⁹² Se NJA 1963 s. 72. Avgörandet har berörts i korthet i avsnitt 2.2.5 ovan. Jfr även NJA 2011 s. 241.

¹⁹³ NJA 1963 s. 72.

¹⁹⁴ Den informationsinnehavande parten går igenom sin datalagrade information och genom urval sammanställer den information som besvarar de framställda frågorna.

¹⁹⁵ Den informationsinnehavande parten bearbetar sin datalagrade information, drar slutsatser av den och producerar ny information utifrån den.

I domskälen i 1963 års fall lämnar HD vidare öppet för att 38 kap. RB kan tillämpas på sakkunnigbevisning, om än enbart i undantagsfall.¹⁹⁶ HD:s ställningstagande om ”undantagsfall” har dock kritiserats av Welamson för att vara inkonsekvent. Om sakkunnigbevisning utgör en sådan handling som avses i 38 kap. RB, så saknas stöd för att avslå ett editionsyrkande med resonemang om kringgående av 40 kap. RB; om sakkunnigbevisning *inte* utgör en sådan handling som avses i 38 kap. RB, så saknas stöd för att i något fall lämna bifall till ett editionsyrkande avseende densamma.¹⁹⁷ I linje med detta anför såväl Edelstam som Heuman att även om HD i NJA 1963 s. 72 bara pekat på en olämplig följd av att tillämpa 38 kap. RB på sakkunnigbevisning – kringgående av frivillighetsrekvisitet – så får man utgå från att rättsfallet ger uttryck för en huvudregel om att sakkunnigbevisning ska hanteras enligt reglerna i 40 kap. RB.¹⁹⁸ Situationen att ett yrkande om materiell edition framställs med § A som grund skiljer sig dock från den situation som var för handen i NJA 1963 s. 72. Det rör sig här inte om ett redan avgett sakkunnigutlåtande eller tvång att anlita en sakkunnig, utan frågan är om ett editionsföreläggande kan tillåtas vara sådant att en part som på förhand lämnat sitt samtycke därtill åläggs att utföra ett uppdrag som kan tyckas vara av sakkunnigkaraktär. I denna fråga lämnar NJA 1963 s. 72 inte några tydliga besked.

I enlighet med vad som nu sagts kan argumenteras för att sakkunnigbevisning kan föras inom ramen materiell edition, förutsatt att yrkandet bygger på ett på förhand givet samtycke från den som åläggs sakkunniguppdraget. Det finns dock en brist i resonemanget ovan i förhållande till frågan om huruvida ett yrkande om materiell edition *i enlighet med § A* skulle kunna bifallas. Klausulen ålägger nämligen den som är part i målet att eftersöka, bearbeta och producera information. Oberoende av om uppdraget skulle anses vara av motsvarande art som ett sakkunniguppdrag kan några analogier till 40 kap.

¹⁹⁶ NJA 1963 s. 72.

¹⁹⁷ Welamson (1969) s. 955.

¹⁹⁸ Edelstam (1991) s. 214 f.; Heuman (1989–90 II) s. 264. Heuman menar att en närliggande slutsats av NJA 1963 s. 72 är att ett sakkunnigbevisning inte utgör ett skriftligt bevis enligt 38 kap. RB. Denna uppfattning överensstämmer med en av de skiljaktigas mening i målet.

RB därmed knappast göras; en part kan inte också vara sakkunnig.¹⁹⁹ Ett yrkande om materiell edition med § A som grund bör således inte kunna ogillas med hänvisning till att uppdraget skulle vara av ”sakkunnigkaraktär”. Möjligen kan skyldigheten enligt § A istället ses som en skriftlig parallell till partsförhöret enligt 37 kap. RB, vilken ålägger part att svara på frågor i ett tidigare skede än bevisupptagningen genom partsförhör.²⁰⁰ Inte heller ur detta perspektiv bör det finnas några hinder mot att lägga § A till grund för ett yrkande om materiell edition enligt 38 kap. 3 § RB.

Skulle saken möjligen hamna i ett annat ljus om § A också innehöll en rätt för den informationssökande att ”påtvunga” sin avtalsmotpart att anlita en oberoende expert som ska delta i upprättandet av dokumentet och intyga dess korrekthet?²⁰¹ En sådan oberoende expert kan nämligen tänkas vara sakkunnig i ett mål. Experten ifråga skulle dock medverka som följd av ett frivilligt åtagande gentemot parterna och dessutom skulle förfarandet påminna om NJA 1953 s. 19, där HD, utan någon diskussion om sakkunnigproblematik, ålade editionssvaranden att tillhandahålla ett styrkt utdrag ur sin bokföring.²⁰² Expertens uppdrag kan visserligen tänkas bli mer omfattande än vad som var fallet i NJA 1953 s. 19, men i båda fall rör det sig om ett intygande om att uppgifterna i det dokument informationsinnehavaren producerar är korrekta, vilket förutsätter att experten går igenom underlaget för det producerade dokumentet. Det är härvid svårt att se varför domstolen inte skulle kunna ålägga en part att, i enlighet med en partsöverenskommelse, anlita en sådan oberoende expert inom ramen för materiell edition, när domstolen enligt praxis kan förordna om motsvarande inom ramen för processuell edition, det vill säga i frånvaro av avtal. Några hinder för materiell edition bör således inte föreligga heller i detta fall.

¹⁹⁹ Jfr 40 kap. 2 § RB.

²⁰⁰ Klausulen påminner ur detta perspektiv om *depositions by written questions* och *interrogatories* vilket är instrument inom det amerikanska discoveryinstitutet, se Federal Rules of Civil Procedure Rule 31 och Rule 33.

²⁰¹ Problematik kan givetvis uppstå kring hur denne opartiska person ska utses, något som här inte berörs närmre.

²⁰² Jfr även Hovrätten för Övre Norrland, mål Ö 862-05, beslut 2006-02-03.

Sammanfattningsvis framstår skyldigheten enligt § A materiellt sett som mer långtgående än de editionsyrkanden som domstolen har bifallit i publicerad praxis. Några konkreta hinder för att bifalla ett yrkande om materiell edition baserat på klausulen finns dock inte, förutsatt att de av editionssökanden framställda frågorna är tillräckligt konkretiserade för att yrkandet ska anses vara bestämt enligt 42 kap. 2 § RB.²⁰³ Enligt min uppfattning möjliggör således 38 kap. 3 § RB för parter att genom avtal utvidga editionsplikten med avseende på föremålet för edition till att inte bara omfatta existerande information utan även produktion av ny information med utgångspunkt i den existerande samt vidimering av informationen av en tredje person.

Att en part kan få till stånd ett editionsföreläggande med § A som grund är en grundläggande förutsättning för det rättsliga genomdrivandet av densamma som rättegångsfråga i en pågående process. För det fall att editionssvaranden inte frivilligt efterlever ett beslut om materiell edition, uppstår emellertid frågan om editionssökanden på ett effektivt sätt kan få beslutet verkställt. Domstolen kan förena ett editionsföreläggande med vite enligt 38 kap. 5 § RB. Bestämmelsen erbjuder vidare en möjlighet att förordna om verkställighet genom KFM:s försorg. På samma sätt som gäller för andra editionsförelägganden avseende elektroniskt lagrad information är det emellertid osäkert om KFM kan hämta informationen för det fall att denna är lagrad på en extern server i utlandet eller på okänd plats.²⁰⁴ Utöver detta kan verkställighet genom KFM:s försorg vara problematisk mot bakgrund av att den information som ska ligga till grund för det dokument som sedan ska överlämnas kan finnas utspridd i en stor mängd olika handlingar. Även om editionssvaranden utan större problem förstår vad som efterfrågas och kan leta reda på den relevanta informationen, så kan det vara betydligt mycket svårare för KFM att, utan förkunskap om vilken information som finns och utan angivna sökord, verkställa föreläggandet på ett tillfredsställande sätt.²⁰⁵

²⁰³ Bifallsförutsättningarna för materiell edition har behandlats i avsnitt 2.3 ovan.

²⁰⁴ SOU 2017:100 s. 846.

²⁰⁵ Detta är en välkänd problematik beträffande intrångsundersökningar, vilken hanterats på så sätt att KFM getts möjlighet att anlita biträde av sakkunniga för att effektivt kunna genomföra undersökningen. Se prop. 1998/99:11 s. 74 och exempelvis 56 g § lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk.

Det kan heller knappast bli aktuellt för KFM att, jämlikt 16 kap. 12 § UB, överlämna åt editionssökanden att själv vidta verkställighetsåtgärder genom att söka igenom editionssvarandens datalagrade information för att komma åt efterfrågade uppgifter. En sådan privat husrannsakan som detta skulle utgöra är ett mycket långtgående tvångsmedelsingrepp som varken har stöd i lag eller parternas avtal.²⁰⁶

Slutligen ska också påpekas att editionsbeslut som avser ej existerande handlingar och kategoriskt beskriven information är förenade med svårigheter för såväl domstolen som editionssökanden när det gäller att bedöma huruvida fullgod fullgörelse skett. Om editionssvaranden anser sig ha fullgjort sin editionsplikt behöver en editionssökande som hävdar motsatsen i princip kunna precisera vad som utlämnats för att vidare verkställighetsåtgärder ska kunna aktualiseras. Bristen på insyn och kontrollmöjlighet innebär därmed att exempelvis hot om vite och risken att underlåtenhet tillmäts bevisvärde till editionssvarandens nackdel framstår som närmast illusionära påtryckningsmedel.²⁰⁷

3.2.3 Elektroniska handlingar i originalform

Den processuella editionsplikten har genom praxis fått en allt vidare omfattning och gäller inte bara för fysiska skriftliga handlingar utan även elektroniska sådana.²⁰⁸ Vidare är utgångspunkten att handlingar som omfattas av editionsplikt ska lämnas ut i sin originalform (38 kap. 1 § RB). Vid yrkande om processuell edition avseende en elektronisk handling åligger det emellertid, enligt HD, domstolen att efter en intresseavvägning avgöra huruvida den elektroniska handlingen överhuvudtaget ska företes ut och i sådant fall om det ska ske i dess digitala form eller i form av en fysisk utskrift.²⁰⁹ I syfte att försäkra sig om att, vid händelse av tvist, kunna komma åt elektroniska

²⁰⁶ Jfr prop. 1998/99:11 s. 73; Westberg (2010) s. 201 f. & 541 f.; Westberg (2020) s. 591 f. Se även JO:s beslut dnr 5904-2012, 2014/15:JO1 s. 39–41 som dock rör exhibition.

²⁰⁷ Jfr Westberg (2010) s. 569 & 599–601.

²⁰⁸ NJA 1998 s. 829; NJA 2020 s. 373.

²⁰⁹ NJA 2020 s. 373 punkt 17. Se vidare avsnitt 2.2.2 och 2.2.8 ovan.

handlingar i dess originalform – det vill säga inklusive metadata och i sökbart format – kan tänkas att parter ingår ett avtal med följande klausul:

§ B Vid händelse av domstolstvist mellan parterna, är part på begäran av motparten skyldig att, i dess originalform, förete den eller de begärda fysiska och elektroniska handlingar som denne innehar och som kan antas vara av betydelse som bevis i tvisten.

Klausulen är formulerad med 38 kap. 2 § RB om processuell edition som förebild och föreskriver, i likhet med denna lagregel, att rätten att ta del av handlingar är villkorad av att en domstolstvist föreligger, att den berättigade parten framställer ett yrkande, att den förpliktade parten innehar handlingarna samt att endast handlingar som kan antas ha betydelse som bevis omfattas. Skillnaderna jämfört med 38 kap. 2 § RB är således att föremålet för edition utvidgas till att även omfatta minnesanteckningar, yrkeshemligheter eller andra förtroliga handlingar, samt att företeende av handlingar alltid ska ske i dess originalform. Det sistnämnda får bland annat till följd att metadata oftare blir föremål för editionsplikt.²¹⁰

Som redogjorts för i avsnitt 3.1 ovan är en överenskommelse ogiltig i den mån den syftar till att, utan stöd i lag, modifiera räckvidden av eller innehållet i processrättsliga regler. Likheterna mellan § B och 38 kap. 2 § RB innebär således inte att klausulen kan tillåtas ändra på bifallsförutsättningarna i lagregeln. Trots detta uppfattar jag det som tänkbart att en civilrättslig partsöverenskommelse som § B kan få inverkan på intresseavvägningen vid prövningen av ett yrkande om processuell edition.²¹¹ Parterna har nämligen genom avtalet på förhand gjort en intresseavvägning sinsemellan. I denna avvägning är det troligt att parterna inte enbart beaktat sina intressen av tillgång till bevisrelevant information vid en framtida tvist, utan tagit hänsyn till samtliga sina mellanhavanden. Mot bakgrund av att tillvägagångssättet för och innehållet i den intresseavvägning som enligt praxis ska ske är delvis

²¹⁰ Jfr SOU 2017:100 s. 845. Metadata kan vara exempelvis uppgifter om vem som bearbetat ett dokument vid viss tidpunkt, se vidare Perhard (2007–08) s. 401 f.

²¹¹ Intresseavvägningen har behandlats i avsnitt 2.2.8 ovan.

oklart,²¹² håller jag öppet att domstolen – vid kännedom om parternas överenskommelse och förutsatt att förhållandena inte uppenbarligen förändrats sedan överenskommelsens ingående – kan komma att låta den intresseavvägning som parterna själva på förhand uppfattat som rimlig bli till ledning för den (i någon mån skönsrättsliga) bedömningen som åligger domstolen att göra.

För det fall att en part framställer ett yrkande om materiell edition med § B som grund kommer de bifallsrekvisit som har motsvarighet i lagtexten sannolikt att tolkas och tillämpas i enlighet med denna, förutsatt att inget tyder på att parterna avsett något annat.²¹³ Att klausulen omfattar sådana handlingar som undantagits från den processuella editionsplikten enligt 38 kap. 2 § 2 & 3 st RB vållar inte några betänkligheter vid ett yrkande om materiell edition.²¹⁴ Detsamma bör gälla även avseende frånvaron av en intresseavvägning motsvarande den som i fråga om processuell edition avgör *om* en handling ska företas och i sådant fall *i vilken form*.²¹⁵ I doktrin har visserligen framförts uppfattningen att intresseavvägningen har sin grund i en för processuell tvångsmedelsanvändning allmängiltig proportionalitetsprincip.²¹⁶ Med en sådan utgångspunkt kan argumenteras för att samma proportionalitetsbedömning ska göras även vid materiell edition. Mot bakgrund av att materiell edition handlar om civilrättsliga anspråk framstår en sådan tillämpning i min mening dock inte som riktig.²¹⁷ Mig veterligen förespråkas en sådan tillämpning heller inte varken i praxis eller doktrin. Den materiella editionsplikten omfattning avgörs istället av den materiella rätten, vilket innebär en part som anser att klausulen är oskäligt betungande har att yrka jämkning eller ogiltigförklaring av klausulen på civilrättslig grund.²¹⁸

²¹² Se avsnitt 2.2.8 ovan.

²¹³ Jfr NJA 2015 s. 1040 punkt 20; Lehrberg (2020) s. 217–230.

²¹⁴ Ekelöf m.fl. (2009) s. 274. Enligt Gärde m.fl. (1949) s. 532 är denna möjlighet till utvidgning den enda självständiga betydelse 38 kap. 3 § RB har jämfört med 38 kap. 2 § RB. För annan mening, se t.ex. Jorstadius (2010–11) s. 851 & Westberg (2010) s. 199 f.

²¹⁵ Se avsnitt 2.2.2 & 2.2.8 med hänvisningar.

²¹⁶ Se Lindell (2017) s. 564. Jfr även Westberg (2010) s. 660 f.

²¹⁷ Jfr argumentationen i den senare delen av avsnitt 2.3.3 ovan.

²¹⁸ Jfr 3 kap. lagen (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område.

Sammanfattningsvis kan § B utan betänkligheter genomdrivas inom ramen för materiell edition – förutsatt att kraven på identifikation, innehav och relevans är uppfyllda – och ger då en utvidgad rätt till information jämfört med vad som hade gällt i frånvaro av klausulen. Avseende möjligheten till rättsligt genomdrivande och verkställighet medför § B inte någon särskild problematik. Genomgående utmaningar beträffande edition är dock den svårighet att bedöma verkställighet som kan följa om identifikationskravet uppfylls på annat sätt än genom utpekande av en specifik handling, samt de eventuella hinder som finns mot att komma åt elektronisk information lagrad på en utländsk eller okänd server.²¹⁹

3.3 Metoden för informationsåtkomst

3.3.1 Introduktion

Den största delen av informationsanskaffningen med anledning av en tvist förutsätts vara utomprocessuell. Vilka metoder för efterforskning och insamling som härvid får användas regleras inte särskilt i lag. Brottsbalkens bestämmelser om exempelvis inbrott, stöld, dataintrång och olovlig avlyssning innebär dock att en parts legala utrymme för utomprocessuell informationsanskaffning är begränsat för det fall att motparten inte medverkar.²²⁰ Att närmre behandla utomprocessuell informationsanskaffning faller utanför ramen för denna uppsats som istället fokuserar på inomprocessuell informationsanskaffning. Rättegångsbalkens regler ger i detta avseende endast vissa begränsade möjligheter till eftersökning, främst genom 38 kap. 4 § RB om editionsförhör 42 kap. 8 § RB om skyldigheten att på begäran uppge innehavda skriftliga bevis.²²¹ Samtidigt är utgångspunkten i 38 kap. 2 § RB om processuell edition att editionssökanden, för att kunna få

²¹⁹ Jfr avsnitt 2.2.4 samt 3.2.2 in fine. Se även Westberg (2010) s. 569 & 599–601.

²²⁰ Westberg (2010) s. 474 & 497. En annan sak är att även olagligt åtkommen information, som följd av principen om fri bevisföring, får åberopas som bevisning (se exempelvis Ekelöf m.fl. (2009) s. 37).

²²¹ Dessa möjligheter har berörts i korthet i avsnitt 2.2 ovan.

bifall till sitt yrkande, måste identifiera de relevanta handlingarna och göra dessas relevans antaglig.²²² Först efter att editionssökanden uppfyllt denna eftersökningsbörda kan vederbörande få domstolens hjälp med informationsanskaffningen genom att domstolen ålägger editionssvaranden att ta fram och förete den begärda informationen. I doktrin har det framhållits att denna ordning skapar ett slags moment 22 för editionssvaranden; editionssökanden kan bara få tillgång till information som denne redan känner till.²²³

Ordningen att lägga efterforskningsbördan på editionssökanden bygger på tanken att ingen är skyldig att efterforska bevis till sin motparts fördel. Vidare hindras så kallade fishing expeditions genom att editionssökanden med domstolens hjälp enbart kan få tillgång till sådant denne redan känner till och att den som får ett editionsföreläggande riktat mot sig ansvarar för insamlingen av de handlingar som omfattas.²²⁴ Som framgått har kraven för bifall till ett yrkande om processuell edition i någon mån luckrats upp i praxis vilket fått som följd att eftersökningsbördan delvis lagts över på editionsvaranden.²²⁵ HD har exempelvis accepterat identifikation genom beskrivning av bevisteman, samt uttalat att det faktum att det krävs mycket jobb av editionssvaranden för att sortera fram den efterfrågade informationen inte utgör hinder för edition.²²⁶

I det följande ska utredas i vad mån 38 kap. 3 § RB om materiell edition ger utrymme för parter att genom avtal åstadkomma en annan metod för efterforskning och anskaffning av information än den som redogjorts för ovan.

²²² Se avsnitt 2.2.4, 2.2.6 & 2.2.7 ovan.

²²³ Heuman (1995–96) s. 449.

²²⁴ Jfr Westberg (2010) s. 563–565; Westberg (2011) s. 504–507.

²²⁵ Se avsnitt 2.2 (särskilt 2.2.4) med där gjorda hänvisningar. Jfr Westberg (2010) s. 551 f. Se även Westberg (2011) s. 508–514 & Westberg (2013a) s. 294 som är av uppfattningen att den svenska ordningen tagit steg från ett renodlat system för bevisanskaffning mot ett system för informationsanskaffning.

²²⁶ NJA 1998 s. 590 I och II; NJA 1998 s. 829.

3.3.2 Informationsinnehavande part eftersöker

I avsnitt 3.2.2 ovan analyserades följande avtalskonstruktion med fokus på föremålet för edition:

§ A Vid händelse av domstolstvist mellan parterna, är part skyldig att, utifrån innehavd datalagrad information, skriftligen i ett dokument besvara av motparten skriftligen framställda frågor och överlämna dokumentet till motparten.

Vad gäller metoden för informationsanskaffning ger § A uttryck för att den huvudsakliga eftersökningsbördan ligger på editionssvaranden; klausulen ställer inga krav på editionssökanden avseende identifikation eller relevans, utan det är editionssvaranden som har att sortera fram det som är relevant utifrån de frågor editionssökanden framställt. Som framgått i den tidigare analysen av denna klausul uppfattar jag att den skulle vara möjlig att genomdriva inom ramen för materiell edition.²²⁷ Det kan emellertid tänkas att parterna, med en ambition om lika kännedom om information vid händelse av tvist, önskar skapa en ännu vidare efterforskningskyldighet samt informationsplikt för informationsinnehavaren. I detta syfte kan parter tänkas ingå ett avtal med följande klausul:

§ C Vid händelse av domstolstvist mellan parterna, är part skyldig att upprätta och till motparten överlämna en skriftlig förteckning över de fysiska och elektroniska handlingar denne innehar och som har anknytning till parternas mellanhavanden. Förteckningen ska innehålla en kort beskrivning av innehållet i de upptagna handlingarna.²²⁸

Klausulen påminner om den i 42 kap. 8 § 1 st RB stadgade skyldigheten att upprätta och överlämna en skriftlig förteckning över innehavda bevis, men är till sin lydelse mer långtgående. Skyldigheten är nämligen automatiskt

²²⁷ Se avsnitt 3.2.2 ovan.

²²⁸ Konstruktionen har likheter med *standard disclosure* i engelsk rätt, jfr Westberg (2010) s. 584–586.

verkande på så sätt att den inte är beroende av att den informationsberättigade parten framställer en begäran. Dessutom avgränsas förteckningens innehåll inte till bevis och förteckningen ska innehålla en beskrivning av upptagna handlingars innehåll. Av den processuella ogiltighetsprincipen följer att § C inte kan tillåtas utvidga 42 kap. 8 § RB.²²⁹ Klausulen får istället betraktas som en materiell överenskommelse som ligger vid sidan av de processuella reglerna.²³⁰ Ett anspråk på information med § C som grund kan således inte genomdrivas under förberedelsestadiet med 42 kap. 8 § RB som grund. Part är givetvis oförhindrad att väcka en fullgörelsetalan om att motparten ska fullgöra sin förpliktelse enligt § C. Att väcka en sådan separat talan parallellt med den tvist som utlöst informationsplikten kan dock medföra tids- och kostnadsmissiga nackdelar.²³¹ Detta särskilt som huvudsyftet med en sådan informationsplikt som § C stadgar får antas vara att i ett tidigt stadie få kännedom om vilken information som existerar och baserat på denna information framställa ett yrkande om processuell edition för att komma åt bevisning. Mot bakgrund av att ett yrkande om materiell edition avseende ej existerande handlingar och ny information, enligt vad som sagts i avsnitt 3.2.2 ovan, bör kunna bifallas, uppfattar jag emellertid att även § C bör kunna genomdrivas med stöd av 38 kap. 3 § RB. Något särskilt hinder mot att ålägga editions-svaranden en sådan eftersökningsbörda som följer av § C finns inte och enligt vad som sagts i avsnitt 2.3.3 ovan gäller inte heller något särskilt relevanskrav vid materiell edition.²³²

Möjligheten att genomdriva § C som en rättegångsfråga enligt 38 kap. 3 § RB innebär att frågan kan handläggas redan i rättegångens förberedelsestadie och därmed fylla en praktisk funktion för parterna i den informationsanskaffande verksamheten (42 kap. 20 § 1 st RB). I likhet med vad som tidigare sagts avseende § A och § B och även i likhet med vad som gäller för 42 kap. 8 §

²²⁹ Den processuella ogiltighetsprincipen har behandlats översiktligt i avsnitt 3.1 ovan.

²³⁰ Jfr Westberg (2010) s. 200.

²³¹ Jfr Westberg (2010) s. 200 f.; Westberg (2020) s. 603.

²³² Frågan om relevans vid materiell edition analyseras ytterligare nedan i avsnitt 3.4.

RB, kan det emellertid vara svårt att avgöra huruvida fullgod fullgörelse enligt § C skett.²³³

3.3.3 Opartisk expert eftersöker och samlar in information

Arrangemang för informationsåtkomst som går ut på att informationsinnehavaren själv ska eftersöka och/eller samla in information för sin motparts räkning framstår som såväl ekonomiska som effektiva mot bakgrund av att informationsinnehavaren själv får antas ha bäst kännedom om vilken information som existerar och var denna finns. En nackdel med sådana arrangemang är emellertid risken för att informationsinnehavaren utnyttjar sin position till att undanhålla för motparten viktig information.²³⁴ Samtidigt skulle ett arrangemang där istället den informationsberättigade själv får eftersöka och samla in informationen innebära att denne får full insyn i informationsinnehavarens såväl privata som affärsmässiga förhållanden. Det kan antas att personer av flera skäl i regel inte önskar ge sina medkontrahenter en sådan insyn. En sådan ordning för informationsanskaffning riskerar också att påverka informationens bevisvärde negativt.²³⁵

Med en ambition om lika tillgång till information vid händelse av tvist och i syfte att undvika de nackdelar som följer av en ordning där *en av parterna* har ansvar för eftersökning och insamling av information, kan tänkas att parterna avtalar om att lägga över detta ansvar på en *oberoende tredje part*:

§ D Vid händelse av domstolstvist mellan parterna, ska domstolen utse en opartisk expert att hos parterna söka efter och samla in fysiskt och elektroniskt lagrad information som kan vara tvisterelevant samt utge denna till båda parter.

²³³ Jfr Westberg (2010) s. 569 & 599–601.

²³⁴ Jfr Westberg (2010) s. 541 & 569.

²³⁵ Jfr prop. 1998/99:11 s. 73.

Den ordning som föreskrivs i § D tillgodoser en parts behov av åtkomst till motpartens information, utan att samtidigt ge motparten fri insyn i den egna informationen.²³⁶ Klausulen ålägger parterna att tåla att en av domstolen utsedd opartisk expert eftersöker information. En sådan genomsökning får i praktiken karaktären av en husrannsakan. Här ska noteras att den civilrättsliga avtalsfriheten har vissa absoluta begränsningar. HD har till exempel, i NJA 1975 s. 16, slagit fast att avtal om att underkasta sig en kroppslig undersökning inte är bindande och därmed inte kan genomföras utan undersökningspersonens samtycke och frivilliga medverkan. Av HD:s domskäl framgår inte vad som konstituerar avtalsfrihetens yttre gräns, men en möjlighet är att det rör sig om grundlagsskyddade värden. Regeringsformens skydd gentemot det allmänna framstår nämligen som närmast illusorisk om privata parter kan få hjälp av det allmänna att genomdriva avtal som inkräktar på sådana värden.²³⁷ På det sätt som ett avtalat samtycke till kroppslig undersökning inte är bindande kan i så fall argumenteras för att detsamma gäller avseende ett sådant avtalat samtycke till husrannsakan som § D innebär (2 kap. 6 § regeringsformen). Samtidigt ska betonas att HD inte uttryckligen hänvisade till grundlagen i sina domskäl,²³⁸ samt att det här inte rör sig om en faktisk husrannsakan utan om en omfattande granskning av information. Vidare bör, som Westberg framhållit, enbart det att en överenskommelse möjliggör efterforskande verksamhet inte anses utgöra skäl för att betrakta denna som icke-bindande mellan parterna.²³⁹ Hur domstolen skulle ställa sig till frågan om klausulens bindande verkan framstår således som oklart. Möjligen skulle utfallet av en sådan bedömning i det konkreta fallet skilja sig åt beroende på vilka parterna är; det integritetsintrång som parterna åläggs att tåla enligt § D kan tänkas vara mer påtagligt om den informationsinnehavande parten är en privatperson än en juridisk person.²⁴⁰

²³⁶ Jfr Westberg (2010) s. 452 f.

²³⁷ Jfr JO:s beslut dnr 5904-2012, 2014/15:JO1 s. 39. Jfr även Westberg (1992), s. 315–328; Westberg (2013b) s. 443 & Westberg (2020) s. 592.

²³⁸ NJA 1975 s. 16.

²³⁹ Westberg (2010) s. 197.

²⁴⁰ Jfr prop. 1975/76:209 s. 141 där det framgår att regeringsformens rättighetsskydd i första hand avser fysiska personer, men även gäller för juridiska personer i de fall det framstår som naturligt.

Förutsatt att § D anses vara civilrättsligt bindande mellan parterna, alternativt att den informationsinnehavande parten samtycker till förfarandet, uppstår frågan om dess rättsliga effekt. Enligt § D ska den av domstolen utsedda opartiska experten stå för såväl efterforskningen och insamlingen som för relevansbedömningen. Denna ordning skiljer sig väsentligt från ordningen för processuell edition, där efterforskningsansvaret huvudsakligen ligger på editionssökanden, medan domstolen ytterst står för relevansbedömningen och insamlingsansvaret ligger på editionssvaranden. En avgörande fråga för bedömningen av klausulens effektivitet är härvid huruvida parterna överhuvudtaget kan instruera domstolen att förordna om en opartisk expert på det sätt som § D förutsätter. Domstolen får enligt 40 kap. 1 § RB förordna en expert – så kallad domstolssakkunnig – om bedömningen av en fråga kräver särskild sakkunskap. Vidare ger 40 kap. 5 § RB domstolen möjlighet att förordna om att den sakkunnige utför en besiktning, vilken skulle kunna bestå i en genomgång av en parts material.²⁴¹ I dispositiva tvistemål förutsätter domstolens förordnande om sakkunnig att någon av parterna begärt detta (35 kap. 6 § RB). En sådan begäran om förordnande av domstolssakkunnig är dock inte bindande för domstolen. Av 40 kap. 1 § RB följer nämligen att domstolen ska finna det *nödigt* att anlita en sakkunnig för att göra en *bedömning avseende en fråga i målet som kräver särskild sakkunskap*. Med särskild sakkunskap avses sådan kunskap som endast experter har och som därmed är av annan karaktär än den kunskap gemene man har.²⁴² Denna sakkunskap ska enligt lagtexten krävas för bedömning av en fråga i målet. Sådan efterforskning och insamling av information som experten enligt § D ska ägna sig åt stämmer inte in på denna beskrivning. Enligt klausulen ska experten varken bedöma vilka slutsatser som kan dras av informationens innehåll eller i övrigt tillföra sakkunskap för att hjälpa rätten att bedöma någon tvistig fråga i målet. Förutsättningarna för domstolen att, som följd av § D, förordna om sakkunnig enligt 40 kap. är således inte uppfyllda.²⁴³ Inte

²⁴¹ Westberg (2010) s. 544.

²⁴² Edelstam (1991) s. 239 f.

²⁴³ Jfr Westberg (2010) s. 543 f.

heller i övrigt erbjuder rättegångsbalken någon möjlighet för domstolen att utse en opartisk expert på det sätt och för det ändamål som följer av klausulen.

Oaktat vad som nu sagts bör klausulen, mot bakgrund av den tydliga partsavsikten om ömsesidig informationsåtkomst vid händelse av tvist, kunna ligga till grund för en begäran om materiell edition enligt 38 kap. 3 § RB.²⁴⁴ Bifall till yrkandet bör härvid kräva att editionssökanden preciserar ”tvisterelevant information” genom att i vart fall ange de tvistiga frågorna, så att yrkandet uppfyller bestämdhetskravet i 42 kap. 2 § RB. Metoden för editionsförfarandet följer rättegångsbalkens reglering vilket innebär att editionsvaranden själv ansvarar för att samla in den efterfrågade informationen (38 kap. 3–5 §§ RB). För det fall att editionsvaranden inte följer editionsföreläggandet kan detta, enligt 38 kap. 5 § RB, verkställas av KFM. Verkställighet kan således ske av en opartisk utomstående person, men rättegångsbalken ger inte domstolen möjlighet att fritt välja någon annan än KFM för detta uppdrag.

Slutsatsen i denna del är således att parterna – oberoende av om klausulen anses vara civilrättsligt bindande – inte med framgång kan instruera domstolen att utse en opartisk expert för efterforskning och insamling av tvisterelevant information. Det genomdrivande av § D som möjliggörs genom 38 kap. 3 § RB kan visserligen innebära att KFM, i egenskap av oberoende part, vidtar verkställighetsåtgärder. I första hand ges emellertid editionsvaranden själv i uppdrag att sortera fram och tillhandahålla de begärda handlingarna. Det uttalade syftet med klausulen – att undvika misstro och utelämnande av information – uppfylls därmed inte. Att parterna inte med framgång kan instruera domstolen att utse en opartisk expert för eftersökning och insamling av information som kan vara tvisterelevant hindrar inte att parterna utan domstolens hjälp utser en expert som förverkligar innehållet i § D.²⁴⁵ Ett sådant förfarande kräver emellertid att parterna frivilligt samar-

²⁴⁴ Jfr Lehrberg (2020) s. 59–61.

²⁴⁵ Jfr Jorstadius (2010–11).

betar i detta avseende; experten kan inte utrustas med sådan tvångsmakt som KFM har.²⁴⁶

3.4 Syftet med informationsåtkomst

Den processuella editionspliktens omfattning begränsas av att ett dubbelt relevanskrav ställs upp. En handling måste ha såväl bevisrelevans som rättslig relevans för att ett editionsyrkande avseende handlingen ska bifallas.²⁴⁷ Kraven utgör en begränsning av för vilka syften en part kan komma åt information från motparten. Det rör sig här om ett system för *bevisanskaffning*, som inte är till någon större hjälp för en part som vill komma åt exempelvis efterforskningsbevis, information om omständigheter att åberopa i tvisten, eller förhållanden att ta hänsyn till vid utformning av talan.²⁴⁸ Just kraven på relevans tycks närmast regelmässigt bli föremål för invändningar i prövningar av editionsyrkanden.²⁴⁹ En möjlig orsak till detta är att det i ett tidigt skede av tvisten inte är tydligt vilken information som senare kommer att vara relevant för domstolens prövning. Sådant som inledningsvis framstår som relevant kan senare visa sig vara irrelevant och vice versa. Vidare kan editionssökanden ha svårt att på ett övertygande sätt argumentera för ett dokumentets relevans utan att veta exakt vad detsamma innehåller.²⁵⁰ En annan svårighet kan vara att upprätthålla en skarp gräns mellan å ena sidan *sakfrågor* för vilka bevis ska föras, och å andra sidan *rättsfrågor* för vilka en handling aldrig kan ha bevisrelevans som följd av principen om *jura novit curia* (35 kap. 2 § 2 st RB).²⁵¹ Westberg påpekar vidare att det ibland kan vara svårt att avgränsa bevis från annan information.²⁵²

²⁴⁶ Jorstadius (2010–11) s. 854.

²⁴⁷ Relevanskraven avseende processuell edition har behandlats i avsnitt 2.2.6 och 2.2.7.

²⁴⁸ Westberg (2020) s. 580 f. Relevanskravens begränsande effekt har behandlats i avsnitt 2.2.6 och 2.2.7 ovan.

²⁴⁹ Se exempelvis Svea hovrätt, mål Ö 7845-01, protokoll 2001-12-04; Hovrätten för Nedre Norrland, mål Ö 662-02, protokoll 2003-02-10; Hovrätten för Västra Sverige, mål Ö 2181-03, protokoll 2003-06-17.

²⁵⁰ Heuman (1995–96) s. 449; Westberg (2010) s. 391.

²⁵¹ Westberg (2010) s. 394–401 & 422 f. Denna problematik har berörts i korthet i avsnitt 2.2.6 ovan.

²⁵² Westberg (2010) s. 422 f.

I syfte att i möjligaste mån helt undvika tvister,²⁵³ eller i vart fall undvika tvister om edition i den huvudsakliga tvisten, samt underlätta arbetet med bevisanskaffning, utformandet av grunder, sakframställan och taktiska upplägg, kan parter på förhand tänkas vilja ingå ett avtal om ett ömsesidigt vidsträckt och löpande informationsutbyte:

§ E Parterna ska löpande under avtalstiden, genom ett gemensamt digitalt lagringsutrymme, tillgängliggöra all innehavd information som har anknytning till parternas mellanhavanden. Tillgängliggörandet ska ske inom 14 dagar från att information tillkommit.

I motsats till såväl den processuella editionsplikten som de ovan analyserade klausulerna A–D är informationsplikten enligt § E inte villkorad av att en tvist föreligger. Informationsutbytet mellan parterna har istället gjorts till en del av det substantiella avtalet och dess löpande genomförande.²⁵⁴ Klausulens konkreta och handlingdirigerande formulering ger vidare stöd för att parterna avser att upprätta en faktisk informationsplikt snarare än att allmänt (och substanslöst) ge uttryck för öppenhet och lojalitet. Förpliktelsen att tillgängliggöra – och motsvarade rätt att ta del av – information enligt § E är väldigt omfattande. Såväl fysiska och digitala skriftliga handlingar som bilder, filmer och muntliga uppgifter omfattas av klausulens ordalydelse, låt vara att muntliga uppgifter naturligtvis måste nedtecknas eller spelas in för att kunna tillgängliggöras genom ett digitalt lagringsutrymme.²⁵⁵ Vidare omfattas all information med anknytning till parternas mellanhavanden. Någon relevansbedömning ska inte överhuvudtaget ske. Informationsplikten enligt § E är således väsentligt mer vidsträckt än den som följer av 38 kap. 2 § RB om processuell editionsplikt.

²⁵³ Ett löpande informationsutbyte kan ha konflikthämmande verkan på så sätt att oklarheter och oenigheter kommer upp till ytan snabbare och kan hanteras innan en faktisk tvist uppstår.

²⁵⁴ Jfr Westberg (2010) s. 190 f.; Westberg (2013a) s. 295.

²⁵⁵ Se Westberg (2010) s. 384–388 angående informationsbegreppets vida (men vaga) omfång.

Överenskommelsen kan naturligtvis läggas till grund för en civilrättslig fullgörelsetalan för det fall att en part underlåter att fullgöra sitt åtagande enligt § E. Mot bakgrund av uppsatsens fokus på den materiella editionens möjligheter och begränsningar, ska i det följande utredas vilka utsikter part har till rättslig framgång med en begäran om materiell edition grundad på § E, vilken framställs som rättegångsfråga. För det fall att en domstolstvist redan föreligger mellan parterna kan bestämmelsen i 38 kap. 3 § RB nämligen ge intryck av att – jämfört med möjligheten att väcka en fullgörelsetalan – erbjuda en snabbare och enklare väg för en part att driva igenom sitt anspråk på rättslig väg.²⁵⁶ Det är härvid tänkbart att de handlingar som omfattas av en parts editionsyrkande rör något helt annat än föremålet för parternas tvist. Ett motsvarande yrkande om processuell edition skulle i sådant fall ogillas till följd av bristande relevans. Avseende den materiella editionsplikten uppfattar jag däremot att det, av de skäl som presenterats i avsnitt 2.3.3 ovan, inte ska ställas upp något relevanskrav överhuvudtaget. I och med frånvaron av ett relevanskrav, ökar möjligheten för editionssökanden att komma åt information som hjälper denne att bland annat bygga sin talan och göra process-taktiska överväganden. Värdefull information kan exempelvis beröra för editionssökanden okända sakomständigheter eller ge besked om hur editions-svaranden ser på i målet aktuella rättsfrågor.²⁵⁷

Vad som nu sagts avseende relevans gäller oavsett om ett yrkande om materiell edition grundas på § E eller någon annan materiell grund. Vidare framstår det som troligt att klausulen och *documentum commune*²⁵⁸ har en delvis överlappande omfattning. Mot bakgrund av att de yttre gränserna för *documentum commune* framstår som något suddiga kan det emellertid antas att fler handlingar kan bli föremål för ett editionsföreläggande med stöd av 38 kap. 3 § RB i kombination med § E, än vad som varit fallet i frånvaro av klausulen.

²⁵⁶ Jfr Westberg (2010) s. 199.

²⁵⁷ Jfr Westberg (2010) s. 396.

²⁵⁸ *Documentum commune* har behandlats i avsnitt 2.3.2.4.

Enligt § E ansvarar parterna var för sig för tillgängliggörandet av information med anknytning till deras gemensamma mellanhavanden. Av detta följer också att parterna ska få del av varandras information utan att precisera vilken information det rör sig om eller ens framställa en begäran. För det fall att en part önskar driva igenom sin rätt till informationsåtkomst på rättslig väg krävs emellertid dels att denne genom ett konkretiserat påstående visar på motpartens underlåtenhet att uppfylla sitt åtagande enligt § E, dels att yrkandet som framställs uppfyller bestämdhetskravet i 42 kap. 2 § RB. För en part som *vet* att motparten undanhållit viss information bör dessa krav enkelt kunna uppfyllas. Om parten däremot enbart *misstänker* att ett ospecificerat dokument saknas, så uppstår svårigheter framförallt vad gäller att bevisa motpartens underlåtenhet men även med att framställa ett bestämt yrkande.²⁵⁹

Sammanfattningsvis kan konstateras att § E föreskriver en vidare informationsplikt än vad som ryms inom ramen för materiell edition. Editionsplikten omfattar nämligen inte andra informationskällor än skriftliga och digitala handlingar och är inte automatiskt verkande utan förutsätter att editionsökanden framställer ett bestämt yrkande. Om dessa krav uppfylls så möjliggör § E i kombination med 38 kap. 3 § RB däremot informationsåtkomst för andra syften än vad som tillåts inom ramen för processuell edition enligt 38 kap. 2 § RB. Klausulens huvudsakliga syfte och praktiska effekt är emellertid inte i första hand kopplad till möjligheten till rättsligt genomdrivande, utan utgår istället från att parterna själva administrerar förfarandet och frivilligt samarbetar och efterföljer klausulens innehåll.²⁶⁰ Oaktat detta ska nämnas att § E i större eller mindre utsträckning skapar en möjlighet att begära materiell edition avseende handlingar som, i frånvaro av överenskommelsen, annars skulle ha varit oåtkomliga på grund av avsaknad av materiell grund för anspråket och de relevanskrav som gäller vid processuell edition.

²⁵⁹ Jfr Westberg (2010) s. 599–601.

²⁶⁰ Jfr det amerikanska systemet med *disclosure* och *discovery*, belyst av Westberg (2010) s. 581.

4 Sammanfattande kommentarer och avslutande reflektioner

Vid händelse av tvist är en parts tillgång till information av stor betydelse för dennes möjlighet att tillvarata sin rätt; den part som har ett informationsövertag kan antas ha ett försteg i tvisten. För det fall att en part vill komma åt information som dennes motpart innehar och inte frivilligt överlämnar, blir det av avgörande betydelse vilka möjligheter som finns att med domstolens hjälp avtvinga motparten informationen. En sådan möjlighet erbjuder 38 kap. 2 § RB om processuell edition. Som framgått i avsnitt 2.2 begränsas denna möjlighet genom bland annat krav på identifikation, relevans och proportionalitet. Det är dock inte helt tydligt hur högt ställda kraven är och såväl innehållet i som tillvägagångssättet för proportionalitetsprövningen framstår som oklart. En annan möjlighet, för det fall att den informationsbehövande parten på civilrättslig grund har rätt att ta del av eller utfå viss handling, är att genomdriva sin rätt genom att väcka en fullgörelsetalan. Eftersom bifall till en sådan talan inte förutsätter att några krav motsvarande de som gäller för processuell edition är uppfyllda, framstår det som lättare att nå framgång med en vanlig fullgörelsetalan än ett yrkande om processuell edition. Att inleda en särskild process avseende åtkomst till information som parten behöver i en annan pågående process förefaller dock vara tids- och kostnadsmissigt ineffektivt jämfört med att framställa ett editionsyrkande som rättegångsfråga i den pågående processen.

Utifrån vad som nu sagts ger möjligheten till materiell edition enligt 38 kap. 3 § RB intryck av att utgöra en mellanväg. Materiell edition förutsätter nämligen att anspråket vilar på civilrättslig grund, men regeln tillåter att yrkandet framställs antingen i en särskild process eller som rättegångsfråga i ett pågående mål på samma sätt som ett yrkande om processuell edition. Eftersom ett yrkande om materiell edition i en särskild process är detsamma som en civilrättslig fullgörelsetalan, fyller bestämmelsen knappast någon

funktion i det avseendet. Avgörande för huruvida bestämmelsen om materiell edition fyller något självständigt syfte är således om den medger informationsanskaffning inom ramen för en pågående rättegång i vidare omfattning än vad den processuella editionsplikten gör.

Som framgått i avsnitt 2.3 råder det oenighet om vilka krav som egentligen ska ställas för bifall till ett yrkande om materiell edition. Enligt min uppfattning bör det emellertid – oberoende av om yrkandet framställs i en fristående rättegång eller som rättegångsfråga i en pågående rättegång – i princip vara tillräckligt att editionssökanden framställer ett bestämt yrkande jämlikt 42 kap. 2 § RB avseende en digitalt eller fysiskt lagrad handling som innehas av editions svaranden, kan bevisa den materiella grund som anspråket grundas på, samt uppfyller de eventuella krav som följer av denna grund.

Skillnaderna mellan bifallsförutsättningarna för processuell respektive materiell edition öppnar upp för att 38 kap. 3 § RB om materiell edition kan ha en betydligt större praktisk funktion än vad förarbeten, praxis och doktrin ger uttryck för. Som framkommit är en grundläggande förutsättning för att detta utrymme för informationsåtkomst ska kunna nyttjas att anspråket har grund i materiell rätt. I avsnitt 2.3 har jag argumenterat för att framförallt den materiella grunden *documentum commune* bör anses omfatta en förhållandevis stor mängd av de dokument som har med editionssökandens och editions svarandens mellanhavanden att göra och som kan vara av intresse i tvisten. Trots detta framstår det som vanskligt att förlita sig på principen om *documentum commune*. I de enstaka domstolsavgöranden som behandlar saken syns nämligen en viss försiktighet från domstolens sida med att bifalla editionsyrkanden med *documentum commune* som grund.²⁶¹ Det bör därmed finnas ett praktiskt intresse för parter av att på förhand genom avtal reglera vad som ska gälla dem emellan avseende informationsåtkomst, även om detta skulle innebära att rätten till informationsåtkomst enligt avtalet tycks överlappa tillämpningsområdet för någon annan möjlig grund för materiell

²⁶¹ Se härom avsnitt 2.3.2.4 ovan.

edition. Parterna kan på detta sätt i större utsträckning ta makten över frågan om inomprocessuell informationsanskaffning.

I uppsatsens tredje kapitel har den materiella editionens möjligheter och begränsningar analyserats med utgångspunkt i olika avtalskonstruktioner om informationsåtkomst. Mot bakgrund av uppsatsens syfte – att diskutera vilka möjligheter och begränsningar 38 kap. 3 § RB om materiell edition innebär – har framställningen fokuserat på avtal som syftar till att skapa en materiell grund för informationsåtkomst. Som kort anmärkts i avsnitt 2.3.2.3 kan det emellertid ligga i parternas intresse att genom avtal reglera frågan om informationsåtkomst även om ambitionen inte är att möjliggöra materiell edition. På detta sätt kan parterna undvika att en (för ena parten oönskad) materiell grund för edition tillkommer genom utfyllning av avtal, exempelvis på det sätt som skedde i Göteborgs tingsrätt, mål T 14081-15, deldom 2017-04-25.²⁶²

Den analys som har gjorts i kapitel tre ger stöd för slutsatsen att – i jämförelse med den processuella editionspliktens omfattning – tämligen långtgående avtal om informationsåtkomst kan genomdrivas inom ramen för materiell edition. Med reservation för att ett avtal, beroende på omständigheterna i det enskilda fallet, skulle kunna bli föremål för jämkning är min uppfattning att parterna genom avtal kan styra över editionspliktens omfattning på så vis att ett editionsföreläggande

- kan innefatta ett uppdrag att producera viss ny information (§ A)
- kan avse handlingar som i frånvaro av avtalet skulle ha varit undantagna från editionsplikten antingen enligt de uttryckliga undantagen i 38 kap. 2 § RB eller till följd av en oskriven proportionalitetsprövning (§ B)
- kan avse elektroniska handlingar i dess originalform oberoende av om det innebär att editionssökanden får tillgång till metadata som dom-

²⁶² Fallet har behandlats i korthet i avsnitt 2.3.2.3 not 117.

stolen, i frånvaro av avtalet, av proportionalitetsskäl inte skulle ha låtit omfattas av editionsföreläggandet (§ B)

- kan ålägga editionssvaranden att eftersöka information för editionssökandens räkning (§ C)
- kan avse ett bredare spann av information än sådan som kan antas vara av betydelse som bevis för ett i målet redan åberopat rättsfaktum (§ E).

Parterna kan däremot *inte* genom avtal

- avsäga sig möjligheten att begära processuell edition
- avsäga sig möjligheten att begära materiell edition enligt eventuella tvingande lagregler
- ålägga någon annan än sin avtalsmotpart materiell editionsplikt
- utvidga editionsplikten till att omfatta handlingar som inte innehas av editionssvaranden
- framgångsrikt instruera domstolen att utse en opartisk expert som ska eftersöka och samla in information hos parterna samt överlämna denna till dem (§ D)
- utvidga editionsplikten till att omfatta andra informationskällor än skriftliga och digitala handlingar (§ E).

Uppräkningarna ovan gör inte i något avseende anspråk på att vara uttömmande, utan syftar till att exemplifiera den materiella editionens möjligheter och begränsningar. Denna något förenklade sammanställning av analysen visar att 38 kap. 3 § RB erbjuder en möjlighet att med domstolens hjälp komma åt information som inte hade varit möjlig att komma åt med stöd av 38 kap. 2 § RB om processuell editionsplikt. Vid processuell edition ligger nämligen eftersökningsbördan på editionsökanden, som för att få bifall till sitt yrkande på förhand måste identifiera efterfrågad information och göra dess bevisrelevans antaglig. Vidare kan editionsyrkandet avslås som följd av domstolens proportionalitetsbedömning. Den processuella editionsplikten har visserligen blivit till synes vidare genom i praxis uppluckrade krav på framförallt identifikation och ett mer öppet förhållningssätt i förhållande till elektronisk information och sådan metadata som denna kan innehålla. Oaktat

detta har 38 kap. 3 § RB om materiell edition en självständigt tillämpningsområde, låt vara att detta minskar ju mer domstolen töjer på de yttre gränserna för processuell edition enligt 38 kap. 2 § RB.

I detta sammanhang ska också poängteras att det skulle finnas ett värde för parter i att avtala om informationsplikt även i ett scenario där den materiella editionsplikts självständiga funktion urholkats genom utvidgningar av den processuella editionsplikten. I sina överväganden avseende reglering av sina mellanhavanden bör parter givetvis beakta vilken rättslig betydelse en viss överenskommelse har med avseende på möjligheten till rättsligt genomdrivande och verkställighet. Det är också dessa aspekter som stått i fokus för analysen av avtalskonstruktioner i uppsatsens tredje kapitel. Det utomprocessuella handlingsdirigerande eller ibland närmast symboliska värdet av partsöverenskommelser ska emellertid inte förringas. Att exempelvis den i avsnitt 3.4 behandlade klausulen (§ E) inte framstår som särskilt effektiv för det fall att part önskar framtinga fullgörelse på rättslig väg innebär inte att avtalsklausulen inte bör tas med i ett avtal. Majoriteten av de samarbeten som ingås mellan parter blir inte föremål för prövning i domstol och ambitionen vid ingående av ett avtal måste rimligen vara att samarbetet ska fungera så friktionsfritt som möjligt. Genomtänkta utomprocessuella upplägg för informationsdelning kan tänkas medföra ett transparent och lojalt samarbete där några större konflikter överhuvudtaget inte uppstår och där de eventuella konflikter som ändå uppstår kan lösas snabbare och billigare än vad som skulle ha varit fallet i frånvaro av överenskommelsen. Som Westberg påpekat kan avtal om informationsåtkomst emellertid även få motsatt effekt, det vill säga ge upphov till konflikter och då kanske framförallt ”konflikter i konflikten” som fördyrar och fördröjer huvudtvisten.²⁶³ Denna risk framstår i min mening emellertid inte som ett argument för att undvika avtal om informationsåtkomst. Rationella parter inleder nämligen knappast en domstolstvist bara för sakens skull. Dessutom kan ett välformulerat och genomtänkt avtal om informationsåtkomst antas ge upphov till färre och mindre

²⁶³ Westberg (2010) s. 31.

kostsamma tvister än om motsvarande informationsanspråk gjorts gällande inom ramen för processuell edition eller materiell edition med exempelvis *documentum commune* som grund – särskilt mot bakgrund av att praxis i dessa avseenden inte ger önskad klarhet i rättsläget utan lämnar förutsättningarna för bifall delvis oklara.²⁶⁴

Några ord ska också sägas om verkställighet. Som framgått finns det genomgående vissa utmaningar beträffande effektivt verkställande av ett editionsbeslut för det fall att den informationsinnehavande parten inte samarbetar. I syfte att underlätta upptäckten av och möjligheten att bevisa underlåtenhet att fullfölja sin plikt, bör parter vara så tydliga och konkreta som möjligt i utformningen av avtalsvillkor om informationsåtkomst. Vidare kan det finnas ett värde i att inte enbart förlita sig på de påtrycknings- och verkställighetsmetoder som lagen tillhandahåller, utan även skriva in civilrättsliga sanktioner i sitt avtal.²⁶⁵

Sammanfattningsvis är min uppfattning att rättsinstitutet materiell edition erbjuder vidare och mer effektiva möjligheter till informationsåtkomst än alternativen processuell edition respektive civilrättslig fullgörelsetalan. I jämförelse med processuell edition begränsas möjligheten till materiell edition emellertid av att anspråket måste ha grund i materiell rätt. En sådan kan parterna skapa genom att i förväg avtala om vad som ska gälla dem emellan avseende informationsåtkomst. I jämförelse med att väcka en självständig fullgörelsetalan framstår möjligheten att framställa ett yrkande om materiell edition som rättegångsfråga som tidseffektiv. Editionsinstitutet innebär däremot att andra informationskällor än fysiska och digitala dokument inte kan komma åt.²⁶⁶ Slutligen kan sägas att det inte i varje fall framstår som praktiskt relevant att överhuvudtaget utnyttja möjligheten att

²⁶⁴ Ett färskt exempel på detta är NJA 2020 s. 373 där HD fastslog att edition kan avse elektroniska handlingar i elektronisk form, men reserverade sig för att domstolen kan avvika från denna ”huvudregel” till följd av en intresseavvägning, utan att närmre precisera tillvägagångssättet för densamma.

²⁶⁵ Jfr Westberg (2020) s. 593.

²⁶⁶ Beträffande andra informationskällor kan dock bestämmelserna om syn i 39 kap. RB vara tillämpliga (syn på fastighet, plats eller lösa föremål).

komma åt information med domstolens hjälp. Den fåtaliga praxisen avseende edition tyder på att editionsinstitutet används förhållandevis sparsamt i praktiken. Westberg framhåller att detta kan bero på en slags ”terrorbalans” mellan advokater.²⁶⁷ En annan tänkbar orsak till det sparsamma nyttjandet av editionsinstitutet är de svårigheter som kan finnas med att uppfylla bifallsförutsättningarna för processuell edition, i kombination med frånvaron av en sådan materiell grund som krävs för bifall till ett yrkande om materiell edition. Mot bakgrund av vad som nu sagts bör det vara av praktiskt intresse för parter att avtala om informationsåtkomst och därvid beakta såväl överenskommelsen psykologiska som rättsliga funktion; det är som bekant bättre att tänka efter före.

²⁶⁷ Westberg (2013a) s. 287; Westberg (2010) s. 12.

Käll- och litteraturförteckning

Litteratur

Adlercreutz, Axel; Gorton, Lars & Lindell-Frantz, Eva, *Avtalsrätt I*, 14 uppl., Juristförlaget, Lund, 2016 [cit. Adlercreutz m.fl. (2016)].

Adlercreutz, Axel & Gorton, Lars, *Avtalsrätt II*, 6 uppl., Juristförlaget, Lund, 2010 [cit. Adlercreutz & Gorton (2010)].

Andersson, Olle, *Uppgiftsskyldigheten i rättegångsbalken – obsolet eller outnyttjad möjlighet till bevis efterforskning?*, SvJT 2020 s. 259–277 [cit. Andersson (2020)].

Borgström, Peter, *Rättegångsbalk (1942:740) 38 kap. 2 §*, Lexino 2020-08-21 (JUNO) [cit. Borgström (2020)].

Edelstam, Henrik, *Sakkunnigbeviset : en studie rörande användningen av experter inom rättsväsendet*, Iustus förlag, Uppsala, 1991 [cit. Edelstam (1991)].

Ekelöf, Per Olof & Boman, Robert, *Rättegång : fjärde häftet*, 6 uppl., Norstedts Juridik, Stockholm, 1992 [cit. Ekelöf & Boman (1992)].

Ekelöf, Per Olof; Edelstam, Henrik; Heuman, Lars & Pauli, Mikael, *Rättegång : första häftet*, 9 uppl., Wolters Kluwer, Stockholm, 2016 [cit. Ekelöf m.fl. (2016)].

Ekelöf, Per Olof; Edelstam, Henrik & Heuman, Lars, *Rättegång : fjärde häftet*, 7 uppl., Norstedts Juridik, Stockholm, 2009 [cit. Ekelöf m.fl. (2009)].

Gärde, Natanael; Engströmer, Thore; Strandberg, Tore & Söderlund, Erik, *Nya rättegångsbalken jämte lagen om dess införande : med kommentar*, Norstedts & Söners Förlag, Stockholm, 1949 [cit. Gärde m.fl. (1949)].

Hassler, Åke, *Svensk civilprocessrätt : en lärobok*, Nordiska bokhandeln, Stockholm, 1963 [cit. Hassler (1963)].

Heuman, Lars, *Bevisbörda och beviskrav i tvistemål*, 1 uppl., Norstedts Juridik, Stockholm, 2005 [cit. Heuman (2005)].

Heuman, Lars, *Editionsföreläggande avseende ADB-baserad information och proportionalitetsgrundsatsen*, JT 1999–00 s. 152–158 [cit. Heuman (1999–00)].

Heuman, Lars, *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del I*, JT 1989–90 s. 3–46 [cit. Heuman (1989–90 I)]

Heuman, Lars, *Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, Del II*, JT 1989–90 s. 233–270 [cit. Heuman (1989–90 II)].

Heuman, Lars, *Editionssökandens moment 22 och yrkeshemligheter*, JT 1995–96 s. 449–455 [Heuman (1995–96)].

Heuman, Lars, *Kan parter träffa avtal om hur civilrättsliga och processuella regler skall tillämpas?*, JT 2011–12 s. 336–354 [cit. Heuman (2011–12)].

Heuman, Lars, *Processrätten och den digitala tekniken*, ur Festskrift till Peter Seipel, Norstedts Juridik, Stockholm, 2006, s. 249–264 [cit. Heuman (2006)].

Heuman, Lars, *Skiljemannarätt*, 1 uppl., Norstedts Juridik, Stockholm, 1999 [cit. Heuman (1999)].

Heuman, Lars, *Skyldighet för en part att lämna en förteckning över de skriftliga bevis han innehar*, ur Vänbok till Bertil Södermark, Norstedts Juridik, Kristianstad, 2009, s. 213–226 [cit. Heuman (2009)].

Heuman, Lars, *Specialprocess : Utsökning och konkurs*, 8 uppl., Norstedts Juridik, Stockholm, 2020 [cit. Heuman (2020)].

Hjertstedt, Mattias, *Peter Westberg, Anskaffning av bevisning i dispositiva tvistemål. Institutet för rättsvetenskaplig forskning, Norstedts Juridik, 2010, 781 s.*, JT 2012–13 s. 955–961 [cit. Hjertstedt (2012–13)].

Hjertstedt, Mattias, *Tillgången till handlingar för brottsutredare: en rättsvetenskaplig studie av beslag med husrannsakan, myndigheters utlämnandeskyldighet samt editions- och exhibitionsplikt*, Iustus förlag, Uppsala, 2011 [cit. Hjertstedt (2011)].

Jorstadius, Fredrik, *Inspektion av elektroniskt lagrad information i dispositiva tvistemål – särskilt om materiell edition grundad på inspektionsklausuler*, JT 2010–11 s. 846–856 [cit. Jorstadius (2010–11)].

Kallenberg, Ernst, *Svensk Civilprocessrätt. Band 2. 5. [1]*, Gleerup, Lund, 1933 [cit. Kallenberg (1933)].

Kleineman, Jan, 'Rättsdogmatisk metod', i Nääv, Maria och Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, 2 uppl., Studentlitteratur, Lund, 2018, s. 21–46 [cit. Kleineman (2018)].

Lehrberg, Bert, *Avtalstolkning : tolkning av avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område*, 9 uppl., Iusté, Uppsala, 2020 [cit. Lehrberg (2020)].

Lindblom, Per Henrik, *Rättssfärernas harmoni : Om arbetet på en enhetlig europeisk processrätt*, SvJT 1996 s. 793–834 [Lindblom (1996)].

Lindell, Bengt, *Civilprocessen*, 2 uppl., Iustus förlag, Uppsala, 2003 [cit. Lindell (2003)].

Lindell, Bengt, *Civilprocessen : rättegång samt skiljeförfarande och medling*, 4 uppl., Iustus förlag, Uppsala, 2017 [cit. Lindell (2017)].

Lindell, Bengt, *Partsautonomins gränser : i dispositiva tvistemål och med särskild inriktning på rättsanvändningen*, Iustus förlag, Uppsala, 1988 [cit. Lindell (1988)].

Maunsbach, Lotta, *Avtal om rätten till domstolsprövning : processuella överenskommelsers giltighet i svensk rätt*, 1 uppl., Norstedts Juridik, Stockholm, 2015 [cit. Maunsbach (2015)].

Munukka, Jori, *Kontraktuell lojalitetsplikt*, Jure, Stockholm, 2007 [cit. Munukka (2007)].

Olsen, Lena, *Rättsvetenskapliga perspektiv*, SvJT 2004 s. 105–145 [cit. Olsen (2004)].

Perhard, Lars, *Något om elektronisk edition i tvistemål och skiljeförfarande*, JT 2007–08 s. 395–412 [cit. Perhard (2007–08)].

Ramberg, Jan & Ramberg, Christina, *Allmän avtalsrätt*, 11 uppl., Norstedts Juridik, Stockholm, 2019 [cit. Ramberg & Ramberg (2019)].

Rudvall, Samuel, *Bevisafterforskning avseende skriftliga handlingar hos motparten*, ur Till minnet av Södra Roslags tingsrätt : en minnesskrift utgiven av Notarieföreningen vid Södra Roslags tingsrätt, Jure, Stockholm, 2007, s. 140–160 [cit. Rudvall (2007)].

Sandgren, Claes, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare : Ämne, material, metod och argumentation*, 4 uppl., Norstedts Juridik, Stockholm, 2018 [cit. Sandgren (2018)].

Sandgren, Claes, *Är rättsdogmatiken dogmatisk?*, TfR 2005 s. 648–656 [cit. Sandgren (2005)].

Sörbom, Monika; Eriksson, Tobias; Hall, Per; Palmkvist, Ragnar; Renfors, Cecilia & Fitger, Peter, *Rättegångsbalken m.m.*, JUNO 27 maj 2020 [cit. Sörbom m.fl. (2020)].

Thornefors, Christer, *Rättegångsbalk (1942:740) 38 kap. 4 §*, Lexino 2014-06-02 (JUNO) [cit. Thornefors (2014)].

Welamson, Lars, *Rättegångsbalken och sekretesslagstiftningen*, FT 1950 s. 289–316 [cit. Welamson (1950)].

Welamson, Lars, *Svensk rättspraxis : Civil- och straffprocessrätt 1963–1967*, SvJT 1969 s. 918–969 [cit. Welamson (1969)].

Welamson, Lars, *Svensk rättspraxis : Civil- och straffprocessrätt 1973–1979*, SvJT 1982 s. 81–192 [cit. Welamson (1982)].

Westberg, Peter, *Anskaffning av bevisning i dispositiva tvistemål*, 1 uppl., Norstedts Juridik, Stockholm, 2010 [cit. Westberg (2010)].

Westberg, Peter, *Civilrättskipning*, 2 uppl., Norstedts Juridik, Stockholm, 2013 [cit. Westberg (2013a)].

Westberg, Peter, *Fishing expeditions – inbrott i själ och rum?*, ur Festskrift till Per Ole Träskman, Norstedts Juridik, Stockholm, 2011, s. 502–516 [cit. Westberg (2011)].

Westberg, Peter, *Från statlig till privat rättskipning – reflexioner över frågan om avsägelse av rätten till domstolsprövning*, ur Festskrift till Hans Ragnemalm, Juristförlaget i Lund, Lund, 2005, s. 347–364 [cit. Westberg (2005)].

Westberg, Peter, *Konflikt och kontrakt*, 1 uppl., Jure, Stockholm, 2020 [cit. Westberg (2020)].

Westberg, Peter, *Nordiskt fiskafänge*, SvJT 2013 s. 443–448 [cit. Westberg (2013b)].

Westberg, Peter, *Privaträttsliga kontrakt och regeringsformen*, ur Festskrift tillägnad Håkan Strömberg på 75-års dagen den 18 februari 1992, Juristförlaget i Lund, Lund, 1992, s. 309–328 [cit. Westberg (1992)].

Westberg, Peter, *Processtaktik och bevisbörda i dispositiva tvistemål*, ur Festskrift till Per Henrik Lindblom, Iustus förlag, Uppsala, 2004, s. 731–754 [cit. Westberg (2004)].

Övrigt

Sandström, Torsten, *Analys om köparens rätt till dokument som uppvisats vid en företagsbesiktning*, InfoTorg Juridik, 2009-12-22,
<https://www.infotorgjuridik.se/premium/civilratt/associationsratt/aktiebola_gsratt/article142141.ece> (besökt 2020-11-08) [cit. Sandström (2009)].

Offentligt tryck

Propositioner

Prop. 1942:5 med förslag till rättegångsbalk.

Prop. 1975/76:209 om ändring i regeringsformen.

Prop. 1986/87:89 om ett reformerat tingsrättsförfarande.

Prop. 1998/99:11 Ny skyddsåtgärd vid immaterialrättsintrång.

Prop. 1998/99:35 Ny lag om skiljeförfarande.

Prop. 2008/09:67 Civilrättsliga sanktioner på immaterialrättens område – genomförande av direktiv 2004/48/EG.

Statens offentliga utredningar

SOU 1938:44 Processlagberedningens förslag till rättegångsbalk. Del II, Motiv m.m.

SOU 2017:100 Beslag och husrannsakan – ett regelverk för dagens behov.

Rättsfallsförteckning

Högsta domstolen

NJA 1930 s. 671.

NJA 1953 s. 19.

NJA 1958 s. 501.

NJA 1959 s. 230.

NJA 1963 s. 72.

NJA 1975 s. 16.

NJA 1977 s. 254.

NJA 1977 s. 403.

NJA 1981 s. 791.

NJA 1981 s. 1050.

NJA 1982 s. 404.

NJA 1992 s. 307.

NJA 1998 s. 590 I & II.

NJA 1998 s. 829.

NJA 2001 s. 404.

NJA 2002 s. 41.

NJA 2005 s. 832.

NJA 2011 s. 241.

NJA 2012 s. 289.

NJA 2014 s. 651.

NJA 2015 s. 741.

NJA 2015 s. 1040.

NJA 2017 s. 203.

NJA 2020 s. 373.

Högsta domstolen, mål Ö 4643-19, beslut 2020-07-10.

Hovrätterna

Hovrätten för Nedre Norrland, mål Ö 662-02, protokoll 2003-02-10.

Hovrätten för Västra Sverige, mål Ö 2181-03, protokoll 2003-06-17.

Hovrätten för Övre Norrland, mål Ö 862-05, beslut 2006-02-03.

Hovrätten över Skåne och Blekinge, mål Ö 2851-01, beslut 2002-09-10.

RH 1981:150.

RH 1993:162.

RH 1997:18.

RH 2016:1.

Svea hovrätt, mål T 5062-08, dom 2009-09-14.

Svea hovrätt, mål Ö 5508-01, beslut 2001-09-10.

Svea hovrätt, mål Ö 7845-01, protokoll 2001-12-04.

Tingsrätterna

Göteborgs tingsrätt, mål T 14081-15, deldom 2017-04-25.

Malmö tingsrätt, mål T 752-18, dom 2019-02-28.

Solna tingsrätt, mål T 7018-07, dom 2008-05-16.

Justitieombudsmannen

JO:s beslut dnr 5904-2012, 2014/15:JO1 s. 39–41.